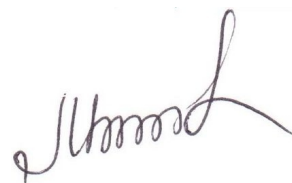

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАВЧАЛЬНО-НАУКОВА УСТАНОВА
«АКАДЕМІЯ ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ»**

ОЛІЄВСЬКА Мирослава Григорівна

УДК 330.3:336.5

**ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ
ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ**

08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Державній навчально-науковій установі «Академія фінансового управління», м. Київ.

Науковий

консультант:

доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Кудряшов Василь Павлович,
ДННУ «Академія фінансового управління»
завідувач відділу державних фінансів

Офіційні

опоненти:

доктор економічних наук, професор
Лондар Сергій Леонідович,
Державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики»,
директор

доктор економічних наук, професор
Опарін Валерій Михайлович,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана», професор кафедри фінансів

доктор економічних наук, професор
Онишко Світлана Василівна,
Університет державної фіскальної служби України,
завідувач кафедри фінансових ринків

Захист відбудеться «6» травня 2021 року о 12⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.853.01 Державної навчально-наукової установи «Академія фінансового управління» за адресою: 01054, м. Київ, вул. Олеся Гончара, 46/48.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державної навчально-наукової установи «Академія фінансового управління» за адресою: 01014, м. Київ, бульвар Дружби народів, 38.

Автореферат розіслано «6» квітня 2021 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. С. Гасанов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Людський капітал є могутнім фактором у розв'язанні проблем сталого розвитку, оскільки впливає на всі складові економічного та соціального життя як окремих домогосподарств, так і суб'єктів господарювання, регіонів та країни в цілому. Проте відтворення людського капіталу, а в умовах фінансових і пандемічної криз – відродження його активів та стратегічна трансформація, залежать від рівня фінансового забезпечення освіти і охорони здоров'я, економічного розвитку країн, послідовних та раціональних урядових рішень, суб'єктивно-об'єктивної поведінки носіїв людського капіталу і суб'єктів господарювання, котрі контролюють фінансові інструменти та важелі впливу на відтворення людського капіталу.

Виклики, пов'язані з досягненням Цілей сталого розвитку (а саме забезпечення якісної освіти, здорового життя і сприяння добробуту для всіх у будь-якому віці), та зміна характеру праці привели до того, що світова спільнота і міжнародні організації систематично й комплексно досліджують людський капітал з метою генерування ідей щодо його стійкого розвитку та накопичення активів, розробляють проекти, програми та стратегії такого розвитку, фінансують освіту і охорону здоров'я. Завдяки цим дослідженням доведено, що в умовах технологічних зрушень на ринку праці затребуваними стають фахівці з високим рівнем людського капіталу, чії когнітивні та соціально-поведінкові навички формуються за рахунок фінансування, сумірного вимогам часу. І, навпаки, недостатність фінансових ресурсів або неефективність їх використання обмежують можливості сталого розвитку, «залишають світ погано підготовленим до того, що попереду»¹. Країни, які недоінвестують у людський капітал (а саме в освіту, охорону здоров'я, нові робочі місця) втрачають вигоди від його накопичення та використання. Так, за даними Світового банку, серед 141 досліджуваної країни, що досліджувалися, у державах Європи та Центральної Азії людський капітал становить 62% загального національного багатства, у країнах із нижчим від середнього рівнем доходів – 51%, а в Україні – лише 34%².

Особливої актуальності питання розвитку та фінансування людського капіталу, а також досягнення Порядку денного сталого розвитку до 2030 р.³, набувають в умовах глибокої соціально-економічної кризи, зумовленої світовою пандемією COVID-19. Глобальна відповідь на кризу, породжену пандемією, передбачає, з одного боку, швидке реагування світової спільноти та надання фінансової підтримки країнам, які її потребують, а з другого – ідентифікацію передумов розвитку інклюзивної та сильної економіки, а також більш стійкого суспільства⁴. Такими передумовами є фінансування справедливої та якісної освіти на всіх етапах життя, доступної медицини, що визначають можливості розвитку людського капіталу.

Експерти Світового банку також звертають увагу на суттєві та тривалі соціально-

¹WorldBank. 2018. "TheHumanCapital Project." WorldBank, Washington, DC.

²Дослідження сфери освіти в Україні: До більшої результативності, справедливості та ефективності / WorldBankGroup. URL: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/790931568661644788/pdf/Overview.pdf>

³Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E

⁴The Sustainable Development Goals: Our Frame work for COVID-19 Recovery.

<https://www.un.org/sustainabledevelopment/sdgs-framework-for-covid-19-recovery/>

економічні наслідки, які можуть послабити перспективи довгострокового зростання (падіння інвестицій через підвищену невизначеність, втрати людського капіталу в безробітних), і рекомендують удосконалювати управління та ділове середовище, розширювати інвестиції в освіту і охорону здоров'я задля відродження та подальшої трансформації людського капіталу⁵.

Ці та інші аспекти є предметом наукових пошуків зарубіжних учених. Зокрема, теоретичні основи формування та використання людського капіталу закладено дослідженнями таких науковців, економістів та соціологів, як Г. Беккер (G. Becker), Р. Гіббонс (R. Gibbons), К. Голдін (C. Goldin), Я. Мінцєр (J. Mincer), Р. Солоу (R. Solow), Л. Туроу (L. Thurow), М. Фрідман (M. Friedman), Т. Шульц (T. Schultz) та ін.

Особливості відтворення людського капіталу, фінансове забезпечення освіти і охорони здоров'я, а також можливості імплементації досвіду країн із високим рівнем розвитку, висвітлено у працях українських вчених: В. Андрущенко, Л. Баранник, Т. Васильєвої, А. Воронцової, Ю. Гернего, О. Гордей, О. Грішнєвої, Т. Давидюк, О. Захарової, Л. Козарезенко, С. Леонова, Л. Лисяк, В. Лича, Е. Лібанової, С. Лондаря, О. Макарової, Д. Мельничука, В. Опаріна, О. Рожка, К. Павлюк, І. Парасій-Вергуненко, С. Онишко, Н. Ушенко та ін. Проблеми забезпечення сталого розвитку й особливості бюджетної політики в Україні та в інших країнах розглядаються в дослідженнях: Р. Балакіна, А. Буряченка, С. Гасанова, М. Діби, Т. Єфименко, В. Кудряшова, Л. Ловінської, В. Міщенко, Я. Олійник, А. Соколовської, В. Тропіної, Л. Шаблістої та ін. Закономірності фінансування розвитку людського капіталу на регіональному рівні в умовах реформування освіти, охорони здоров'я та фінансової децентралізації досліджують як науковці, так і експерти з місцевого самоврядування, зокрема О. Дем'янчук, Т. Кізима, О. Кириленко, Я. Котляревський, А. Крупка, Б. Малиняк, В. Письменний, О. Тулай, С. Яцковський та ін.

Незважаючи на вагомі здобутки зарубіжних та українських учених у сфері фінансового забезпечення освіти і охорони здоров'я, глибинність пізнання теоретико-методологічних та прикладних аспектів фінансування відтворення людського капіталу, в умовах зміни характеру праці й нових викликів виняткової актуальності набувають питання оптимізації витрат державного сектору на відтворення людського капіталу; збільшення фінансування розвитку людського капіталу з використанням місцевих джерел; активізації використання ресурсів недержавного сектору для фінансування відтворення людського капіталу; адаптації завдань зі сталого розвитку, виконання яких забезпечує саме розвиток такого капіталу, а також індикаторів для моніторингу розв'язання окреслених завдань в Україні на всіх рівнях. Саме це зумовило вибір теми роботи, актуальність, мету та завдання дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до тематичних планів науково-дослідних робіт ДННУ «Академія фінансового управління», а саме: «Забезпечення стійкості державних фінансів та розширення фіскального простору економічних реформ. Стійкість державних фінансів України та обґрунтування заходів щодо її

⁵World Bank. 2020. Global Economic Prospects. June 2020. Washington, DC: World Bank. DOI: 10.1596/978-1-4648-1553-9. License: Creative Commons Attribution CC BY 3.0 IGO

забезпечення» (ДР №0112U003352); «Удосконалення регулювання у сфері державних фінансів: підтримка стійкості та адаптація до структурних змін економіки в умовах євроінтеграційних процесів» (ДР № 0115U000936); «Теоретико-методологічні та науково-практичні засади нормування і стимулювання науково-дослідної праці» (ДР №0118U000277). Особистий внесок автора полягає у: виокремленні заходів забезпечення стійкості державних фінансів протягом середньострокового періоду для стабільного фінансування відтворення людського капіталу; визначенні мети, завдань та напрямів удосконалення фіскальної консолідації в Україні з метою досягнення соціальних цілей; оцінці динаміки видатків і доходів державного бюджету та виявленні проблем, що потребують вирішення з метою скорочення бюджетного дефіциту в частині фінансування відтворення людського капіталу за рахунок ресурсів сектору загального державного управління; розробленні методологічних засад формування переліку нефінансових показників, використовуваних для оцінки витрат на підготовку здобувачів освіти; формуванні норм кількісних результатів науково-дослідної праці; ідентифікації системи критеріїв для оцінки якості результатів науково-дослідної праці.

Дисертаційна робота є частиною науково-дослідної роботи кафедри економіки та фінансів ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне) за темами: «Розвиток економіки та фінансів України в контексті європейської інтеграції» (ДР №0114U006026), де автором здійснено обґрунтування теоретичних засад відтворення людського капіталу та його фінансування на регіональному рівні та запропоновано напрями оптимізації видатків на освіту і охорону здоров'я центральними та місцевими органами влади; «Фінансово-економічні та управлінські механізми регулювання розвитку національної економіки в умовах глобалізації» (ДР №0118U001562), у рамках якої досліджено вплив середньострокового бюджетного планування на фінансове забезпечення відтворення людського капіталу на регіональному рівні.

Мета і задачі дослідження. Метою роботи є розроблення теоретико-методологічних засад дослідження відтворення людського капіталу, проведення аналізу фінансування освіти і охорони здоров'я в Україні на регіональному рівні та обґрунтування напрямів його удосконалення з урахуванням досвіду країн з високим рівнем розвитку та доходів. Досягнення мети передбачає розв'язання таких *завдань*, що визначають структуру дисертації:

- уточнити зміст поняття «людський капітал», визначити його складові та функції в економічному і соціальному розвитку регіонів і забезпеченні досягнення Цілей сталого розвитку;

- розробити теоретичні засади фінансового забезпечення відтворення людського капіталу;

- ідентифікувати особливості фінансового забезпечення людського капіталу на регіональному рівні (з урахуванням ступеня економічного розвитку та джерел фінансування, пріоритетів економічного і соціального розвитку країни);

- обґрунтувати засади дослідження фінансового забезпечення відтворення людського капіталу на різних рівнях;

- з'ясувати закономірності сучасних процесів фінансування людського капіталу в країнах із різним рівнем економічного розвитку та доходів і оцінити їх вплив на

досягнення глобальних Цілей сталого розвитку з метою визначення стратегічних пріоритетів такого фінансування;

- виокремити та систематизувати особливості зарубіжного досвіду застосування моделей і механізмів фінансування людського капіталу та визначити доцільність їх урахування в Україні в аспекті забезпечення його стійкого розвитку;

- визначити особливості фінансового забезпечення відтворення людського капіталу з різних джерел (державних фондів, підприємств, домогосподарств);

- провести аналіз фінансування людського капіталу з використанням ресурсів державного сектору на основі системного підходу;

- розкрити тенденції фінансування людського капіталу на регіональному рівні в Україні з урахуванням оцінки результативності використання фінансових ресурсів у фінансовому забезпеченні відтворення людського капіталу;

- висвітлити питання щодо фінансування людського капіталу в Україні на регіональному рівні та визначити зміни з урахуванням поглиблення фінансової децентралізації, упровадження освітньої та медичної реформ;

- дослідити процеси використання ресурсів недержавного сектору у фінансовому забезпеченні відтворення людського капіталу на регіональному рівні та запропонувати використання додаткових індикаторів рівня фінансування розвитку людського капіталу в нефінансовій звітності підприємств;

- виявити системні зв'язки фінансового забезпечення відтворення людського капіталу та рівня розвитку регіонів України;

- розробити стратегічні напрями удосконалення фінансового забезпечення стійкого розвитку людського капіталу в Україні на регіональному рівні в аспекті його оптимізації;

- скласти рекомендації щодо застосування моделі комплексного (партисипативного) фінансування відтворення людського капіталу на регіональному рівні в країнах із низьким рівнем економічного розвитку та доходів;

- обґрунтувати необхідність застосування додаткових інструментів фінансування стійкого розвитку людського капіталу в умовах поточних та нових викликів.

Об'єктом дослідження є фінансове забезпечення відтворення людського капіталу на регіональному рівні.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні підходи та практичні питання фінансового забезпечення відтворення людського капіталу на регіональному рівні в умовах поточних і нових викликів.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є фундаментальні положення та принципи сучасних концепцій сталого розвитку, теорії людського капіталу, теорії державних та місцевих фінансів, інвестування, а також наукові праці, присвячені проблемам фінансового забезпечення освіти і охорони здоров'я в контексті відтворення людського капіталу. У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, а саме: абстрактно-логічний метод, методи системного аналізу, методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, методи узагальнення – при розкритті методологічних основ дослідження фінансового забезпечення відтворення людського капіталу, для уточнення понятійно-категоріального апарату, вивчення зарубіжного досвіду та національних тенденцій фінансового забезпечення освіти і охорони здоров'я, обґрунтування пропозицій

щодо вдосконалення фінансування відтворення людського капіталу; методи кореляційно-регресійного аналізу – для встановлення впливу найсуттєвіших релевантних та нерелевантних, екзо- й ендогенних чинників на фінансове забезпечення відтворення людського капіталу, взаємозв'язку фінансування освіти і охорони здоров'я та розвитку людського капіталу; методи наукового прогнозування – при визначенні прогнозного обсягу фінансових ресурсів, спрямованих на фінансування відтворення людського капіталу; методи статистичної вибірки та аналізу – для збору і оброблення даних; графічні методи – для візуалізації динаміки та структури джерел фінансування відтворення людського капіталу; методи теоретичного узагальнення – для формулювання висновків до розділів і загальних висновків.

Інформаційною базою дослідження є наукові публікації, монографічні дослідження у сфері економіки та фінансів, матеріали конференцій, семінарів. Використано основні економічні концепції та теоретичні підходи українських і зарубіжних учених щодо проблем фінансування відтворення людського капіталу. Емпіричну базу утворили чинні законодавчі та нормативно-правові акти, матеріали статистичних інституцій (Державна служба статистики України, Євростат), аналітичні й експертні звіти міжнародних організацій та інституцій (Світовий банк, Всесвітній економічний форум, ОЕСР, ЮНЕСКО, Міжнародна організація праці, ВООЗ, ЮНКТАД), що описують стан і рівень фінансового забезпечення відтворення людського капіталу в світі, в Україні загалом та регіонах зокрема, а також результати власних досліджень.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у проведенні комплексного дослідження фінансового забезпечення відтворення людського капіталу, визначенні його змісту, джерел фінансування, механізмів залучення та використання ресурсів, необхідних для стійкого розвитку людського капіталу, а також розробленні практичних рекомендацій щодо їх реалізації на регіональному рівні. До найвагоміших наукових результатів, які визначають наукову новизну дослідження та особистий внесок автора, належать такі:

вперше:

– запропоновано підходи до проведення оцінки результативності використання ресурсів, що залучаються для фінансового забезпечення відтворення людського капіталу в Україні (з урахуванням досвіду зарубіжних країн), до складу яких віднесено: впровадження методики розрахунку *Індексу орієнтованості на людський капітал* (НСОІ), що враховує економічні показники країни, внесок людського капіталу у ВВП та розміри державних витрат і розраховується як співвідношення частки державних витрат на людський капітал та частки людського капіталу у ВВП; застосування індикатора «*Середні витрати на одного зайнятого працівника з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства*» під час складання нефінансової звітності для порівняння витрат на персонал суб'єктів з різною чисельністю зайнятих; проведення кореляційного аналізу зв'язків між показниками НСІ та витратами на освіту і охорону здоров'я в країнах із різним рівнем економічного розвитку та доходів;

– запропоновано *групування регіонів* за критеріями: рівень внутрішнього потенціалу та рівень розвитку людського капіталу. Визначено такі групи регіонів: з

високим рівнем розвитку людського капіталу та фінансового потенціалу; з низьким рівнем розвитку людського капіталу і високим рівнем фінансового потенціалу; з високим рівнем розвитку людського капіталу і недостатнім рівнем фінансового потенціалу; з низьким рівнем розвитку людського капіталу і низьким рівнем фінансового потенціалу. За цими критеріями рекомендовано визначати рівень фінансування відтворення людського капіталу в регіонах та розробляти і впроваджувати заходи, які максимально враховують особливості території;

– запропоновано комплексний підхід до стратегічної трансформації фінансового забезпечення стійкого розвитку людського капіталу в країнах з рівнем розвитку та доходів нижче середнього з урахуванням: нових викликів, зумовлених фінансово-економічними та пандемічною кризами; прийнятих загальнодержавних середньо- та довгострокових пріоритетів фінансування освіти і охорони здоров'я; чинних регуляторних механізмів, що регламентують їх реалізацію на регіональному рівні; ризиків інституційної невизначеності залучення та використання фінансових ресурсів з бюджетів різних рівнів; пріоритетів розвитку людського капіталу в умовах децентралізації; імперативів розподілу державних фінансових ресурсів на регіональному рівні. З метою стратегічної трансформації фінансового забезпечення стійкого розвитку людського капіталу автором: 1) розроблено засади формування *Національної стратегії стійкого розвитку людського капіталу на період до 2030 року*; 2) обґрунтовано доцільність створення *регіональних інституційних структур* координації фінансового забезпечення розвитку людського капіталу, до складу яких рекомендовано віднести: Координаційно-консультативні ради з питань розвитку людського капіталу та його фінансового забезпечення (на обласному рівні), Асоціації органів місцевого самоврядування з питань фінансового забезпечення відтворення людського капіталу в регіонах України; центри підтримки громадських ініціатив щодо фінансування освіти і охорони здоров'я; 3) обґрунтовано необхідність створення *Регіональних фондів розвитку людського капіталу*, що можуть стати стратегічним інструментом мобілізації та розподілу фінансових ресурсів державного і недержавного секторів задля стабілізації та підвищення ефективності функціонування системи розвитку людського капіталу;

удосконалено:

– понятійно-термінологічний апарат дослідження фінансового забезпечення відтворення людського капіталу, зокрема зміст понять «людський капітал», «відтворення людського капіталу», «фінансове забезпечення відтворення людського капіталу», «розширене відтворення людського капіталу», «стійкий розвиток людського капіталу», «інвестиційна привабливість носія людського капіталу», в частині врахування фінансового стану носіїв людського капіталу в різних регіонах; уточнення складу фінансових ресурсів, які залучаються, розподіляються та використовуються для відтворення людського капіталу в регіональному аспекті; використання активів особистого фактора виробництва впродовж середньо-та довгострокових періодів;

– концептуальні засади фінансового забезпечення відтворення людського капіталу, що передбачає мобілізацію ресурсів державних органів управління (центрального та місцевого), коштів підприємницьких структур, а також домогосподарств та потребує координації з метою реалізації на рівні регіонів і з

урахуванням соціальних стандартів і державних гарантій. Зокрема, уточнено склад суб'єктів фінансування людського капіталу за рахунок віднесення до них центральних, регіональних та місцевих органів державного управління; фінансових агентів (фінансуючих організацій), провайдерів освітніх, медичних, фінансових та інших послуг. До складу об'єктів фінансування рекомендовано включати всі освітні та медичні послуги, які впливають на відтворення людського капіталу;

– концептуальні засади імплементації в Україні досвіду країн із високим рівнем розвитку та доходів як базису мобілізації, розподілу і використання фінансових ресурсів у забезпеченні відтворення людського капіталу в країнах з рівнем розвитку та доходів нижче середнього рівня в умовах поточних та нових викликів, а саме: залучення міжнародної фінансової допомоги та участь у створенні глобальних філантропічних освітніх партнерств; пропаганда ефективною професійної системи (яка передбачає задоволення потреб ринку праці; формування адекватних академічних та цифрових навичок; інтеграцію навчання та праці); фінансування розроблення та впровадження нових моделей навчання (наприклад, *face-to-face learning time*) та активізація використання цифрових технологій; створення індивідуальних освітніх рахунків; запровадження цільових податкових платежів для фінансування освіти та медицини; фінансовий захист ресурсів домогосподарств;

– науково-практичні підходи до комплексної оцінки соціального розвитку підприємств та розвитку людського капіталу на мікрорівні, яку, на відміну від наявної оцінки, запропоновано здійснювати з використанням *основних* (витрати на соціальний розвиток та соціальні заходи; структура персоналу підприємства за рівнем освіти; загальна кількість працівників, що пройшли тренінги й підвищили кваліфікацію за категоріями; загальна кількість годин навчання працівників; середня кількість годин навчання на одного працівника за категоріями; загальна кількість студентів, що пройшли практику на підприємстві; фінансування заходів з охорони праці; обсяги та динаміка інвестицій в охорону праці; витрати на забезпечення працівників індивідуальними засобами захисту на підприємстві; кількість нещасних випадків і травмованих працівників) та *допоміжних* (частка витрат на персонал у загальних витратах підприємства; витрати на охорону здоров'я на одного штатного працівника; коефіцієнт конкурентоспроможності заробітної плати; рентабельність інвестицій у людський капітал; ефективність навчання; витрати на навчання одного працівника; знання і навички, набуті завдяки навчанню; індикатор ефективності робочої сили) індикаторів у нефінансовій звітності;

– підходи до удосконалення механізмів фінансування освіти і охорони здоров'я в умовах поглиблення фінансової децентралізації на основі раціональнішого розподілу видатків між центральними та місцевими бюджетами, розширення фінансування людського капіталу за рахунок коштів, залучених до спеціального фонду місцевих бюджетів, збільшення власних доходів місцевих бюджетів, розширення місцевих запозичень, надання місцевих гарантій, удосконалення фінансового забезпечення виконання делегованих повноважень місцевого самоврядування за рахунок коригування розрахунків обсягів освітніх та медичних субвенцій; удосконалення міжбюджетних відносин, забезпечення фінансової автономії об'єднаних територіальних громад; урахування низки фінансових і нефінансових показників, які можуть використовуватися для оцінки витрат на

підготовку здобувача освіти та визначення чинників впливу нефінансових показників на формування цих витрат;

набули подальшого розвитку:

– положення щодо застосування механізмів фінансування розвитку людського капіталу у сферах освіти і охорони здоров'я на регіональному рівні, до складу яких входять: *державне фінансування* (з державного та місцевих бюджетів) з урахуванням вартості освітніх і медичних послуг, котре здійснюється з використанням таких інструментів, як бюджетні видатки, міжбюджетні трансферти, бюджетні норми і нормативи на рівні соціальних стандартів та державних гарантій; *недержавне фінансування*, яке здійснюється за рахунок власних ресурсів суб'єктів господарювання, доходів та запозичень домогосподарств, безповоротної фінансової допомоги, грантів, позик, добровільних внесків, інвестиційних ресурсів, що формуються в накопичувальній пенсійній системі, ресурсів інших країн та міжнародних організацій;

– методологічні підходи до оцінки результативності використання фінансових ресурсів у фінансовому забезпеченні відтворення людського капіталу на основі оцінки: 1) взаємозв'язку витрат на розвиток людського капіталу (витрати на освіту та охорону здоров'я за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів; коштів юридичних і фізичних осіб, громадських організацій та фондів) і позицій України у рейтингу Індексу людського капіталу; 2) залежності середньої заробітної плати штатних працівників та фінансування освіти та охорони здоров'я за рахунок різних джерел, що дало змогу обґрунтувати доцільність поєднання фінансових та організаційно-правових механізмів у процесах фінансування стійкого розвитку людського капіталу; доповнити перелік індикаторів ефективності витрат на відтворення людського капіталу;

– визначення тенденцій та закономірностей фінансування освіти і охорони здоров'я в регіонах України як основних сфер формування, стійкого розвитку, відродження і трансформації людського капіталу, до яких належать: множинність джерел фінансових ресурсів, задіяних у фінансуванні освіти та охорони здоров'я; розподіл провайдерів освітніх та медичних послуг на регіональному рівні; урахування цільових показників фінансування розвитку людського капіталу в регіонах України; ефективність використання мобілізованих фінансових ресурсів; розбіжності і меті, цілях та пріоритетах основних суб'єктів фінансування відтворення людського капіталу;

– підходи щодо застосування додаткових механізмів, інструментів та важелів фінансового забезпечення стійкого розвитку людського капіталу в умовах поточних і нових викликів, а саме пропозиції: 1) поглиблення кластеризації у сфері фінансового забезпечення відтворення людського капіталу на регіональному рівні шляхом об'єднання фінансових і організаційних ресурсів центральних та місцевих органів державного управління, підприємницьких структур, фінансово-кредитних установ, наукових організацій, закладів освіти і охорони здоров'я, домогосподарств за критеріями накопичення й фінансування розвитку людського капіталу, з метою підвищення конкурентоспроможності виробничих одиниць кластера, добробуту населення, сталого розвитку регіонів та країни в цілому, за рахунок формування комплексної ідентифікаційної системи комбінації спеціальних заходів

удосконалення фінансування відтворення людського капіталу залежно від можливостей та загроз, сильних і слабких сторін учасників кластерів, а також обсягів сформованого капіталу й очікуваних вигід; 2) раціоналізації оплати праці у сферах державного та приватного секторів як фактора фінансового забезпечення розширеного відтворення людського капіталу, з урахуванням творчих здібностей, практичних навичок, досвіду, загальної культури, моральних цінностей та ставлення до справи, тобто наявних і набутих активів людського капіталу; тісний взаємозв'язок між рівнем розвитку людського капіталу та величиною заробітної плати стимулює домогосподарства фінансувати розширене відтворення людського капіталу наступних поколінь, активно вчитися (освіта впродовж життя) та вести здоровий спосіб життя; 3) встановлення податкових пільг для підприємницьких структур, котрі активно фінансують відтворення людського капіталу шляхом співпраці із закладами професійної (професійно-технічної) освіти, підтримують «освіту продовж життя», мають програми професійного навчання, медичного страхування, накопичувального та недержавного пенсійного забезпечення тощо); 4) доцільності виведення витрат бізнесу на інвестиції в людський капітал при оподаткуванні.

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробленні пропозицій щодо удосконалення фінансового забезпечення відтворення людського капіталу на регіональному рівні на підставі ідентифікації світових тенденцій фінансування освіти і охорони здоров'я. Основні теоретичні висновки, науково-практичні рекомендації та інші результати наукових досліджень, наведені в дисертаційній роботі, використано у діяльності таких інституцій: Департамент вищої освіти Міністерства освіти і науки України (довідка №3 від 28 квітня 2017 р.); Асоціація міст України (довідка №3-19 від 14 лютого 2020 р.); Департамент фінансів Рівненської обласної державної адміністрації (довідка №03-10-26/273 від 29 травня 2018 р.); ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» (довідка №031/134 від 25 червня 2015 р.), КЗ «Обласний перинатальний центр» (довідка №75 від 19 березня 2018 р.); при виконанні науково-дослідних робіт ДННУ «Академія фінансового управління» (довідка №07021-07/144 від 29 вересня 2020 р.) та у діяльності Міжурядової робочої групи експертів з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та звітності (UNCTAD ISAR, лист від 04 листопада 2019 р.).

Результати дослідження використано в науково-методичному забезпеченні навчального процесу у ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» при викладанні дисциплін «Державні фінанси», «Бюджетна система», «Місцеві фінанси та децентралізація», «Державна фінансова політика», «Соціальна політика та соціальне страхування» (довідка №031/134 від 25 червня 2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Сформульовані в роботі підходи, гіпотези, наукові положення, висновки та рекомендації отримані автором особисто і самостійно шляхом аналізу та систематизації теоретичних та практичних аспектів з використанням статистичних даних, нормативно-законодавчих документів, відтворюють його власні погляди. З наукових праць, які видані у співавторстві, у дисертації використано ідеї та розробки, що є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження було апробовано впродовж 2012–2020 рр. на засіданнях відділів державних фінансів, бюджетної системи, на наукових та науково-практичних конференціях, симпозіумах, семінарах, круглих столах тощо у вигляді доповідей, виступів, повідомлень, публікацій тез в Україні та за кордоном, зокрема: «Гармонізація оподаткування в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів» (м. Ірпінь, 2011 р.); «Ключові проблеми сучасної науки – 2011» (Софія, Болгарія, 2011 р.); «Проблеми конструкції і розвитку форм самоорганізації людських спільнот» (Лондон – Київ, 2011 р.); «Модернізація освіти для сталого розвитку» (м. Рівне, 2011 р.); «Фінансові та соціально політичні проекти модернізації суспільства в умовах відновлення економічного зростання» (Ірпінь – Люблін, 2011 р.); Міжнародний форум з агрології (м. Рівне, 2011 р.); «Проблеми і механізми використання ресурсного потенціалу суб'єктами господарювання» (м. Рівне, 2012 р.); «Гармонізація оподаткування в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів» (м. Ірпінь, 2012 р.); «20 років незалежності України: здобутки, втрати і стратегії майбутнього» (м. Київ, 2012 р.); «Розвиток фінансового менеджменту та реформування фінансової системи в умовах хаотично структурованої економіки» (м. Дніпропетровськ, 2012 р.); «Актуальні питання фінансової та бюджетно-податкової політики в контексті реалізації Програми економічних реформ на 2010–2014 роки» (м. Київ, 2012 р.); «Проблеми розвитку соціально-економічних систем в контексті глобалізаційних викликів» (м. Хмельницький, 2012 р.); «Проблеми і механізми відтворення ресурсного потенціалу України в контексті євроінтеграції» (м. Рівне, 2012 р.); «Економічний розвиток країн Євросоюзу і країн СНД в умовах глобалізації» (м. Берн, Швейцарія, 2013 р.); «Проблеми розвитку вищої школи та економіки в XXI столітті» (м. Рівне, 2013 р.); «Обґрунтування напрямів забезпечення стійкості державних фінансів України у середньостроковій перспективі» (м. Київ, 2013 р.); «Фінансова система країни: тенденції та перспективи розвитку» (м. Острог, 2014 р.); «Економіка підприємства: теорія і практика» (ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», м. Київ, 2014 р.); «Соціально-економічні проблеми функціонування фінансових систем в умовах інтеграційних процесів» (м. Харків, 2014 р.); «Управління державними фінансами в період євроінтеграційного курсу України» (м. Київ, 2014 р.); «Проблеми та перспективи розвитку вищої школи та економіки в XXI столітті» (м. Рівне, 2015 р.); «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: виклики постіндустріальної економіки» (м. Львів, 2017 р.); «Сучасні тенденції формування соціальної відповідальності бізнесу» (Лісабон, Португалія, 2017 р.); «Сучасні економічні системи: стан та перспективи» (м. Хмельницький, 2017 р.); «Соціально-економічний розвиток системи фінансів і управління в інноваційному середовищі: проблеми, ефективність перспективи» (м. Харків, 2017 р.); «Агробізнес в країні: глобальні виклики та роль економічної науки» (м. Київ, 2017 р.); «Проблеми та перспективи розвитку вищої школи та економіки в XXI столітті» (м. Рівне, 2017 р.); «Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами» (м. Луцьк, 2017 р.); «Стратегія і практика інноваційного розвитку фінансового сектору України» (м. Ірпінь, 2018 р.); «Молодіжне підприємництво у країнах Східного партнерства: досвід формування та

розвитку» (13-14 вересня 2018 р., м. Батумі, Грузія); ISAR Workshop: Practical implementation of climate-related financial disclosures and their relation shipto the SDGs. 29 October 2019 Room XXVI, Palais des Nations, Geneva, Switzerland; «Сучасні тренди в економіці та в управлінні персоналом» (м. Луцьк, 2020 р.); «Інновації в фінансовій системі України: виклики сьогодення» (м. Київ, 2020 р.); International conference on economics, accounting and finance. Jule 02-04, 2020 Prague, Czech Republic; «Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє» (ВІ КНУ, м. Київ, 2020 р.); «Публічне управління та адміністрування в умовах розширення децентралізації та місцевого самоврядування (м. Дніпро, 2020 р.); «Облік, аналіз, аудит та оподаткування: сучасна парадигма в умовах сталого розвитку» (м. Київ, 2020 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено в 68 наукових працях загальним обсягом 50,05 друк. арк., у тому числі: одноосібна монографія (17,5 друк. арк.); розділи у п'яти колективних монографіях (чотири з яких – іноземні), обсяг, який належить автору – 9,7 друк. арк.; 29 статей (у т. ч. дев'ять статей – у співавторстві, обсяг, який належить автору – 35 друк. арк.); 33 тези доповідей на конференціях (чотири з яких відбувалися за кордоном, загальним обсягом 5,3 друк. арк.).

Обсяг і структура дисертації. Дисертація складається з двох томів. Перший том включає вступ, п'ять розділів, висновки, список використаних джерел. Основний текст дисертації викладено на 400 сторінках. Робота містить 55 таблиць та 30 рисунків. Список використаних джерел складається з 450 найменувань. Другий том містить 20 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, проаналізовано стан розроблення проблеми; визначено зв'язок роботи з науковими темами; сформульовано мету і завдання дослідження, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення отриманих результатів, наведено відомості про їх апробацію.

У першому розділі **«Теоретико-методологічні засади фінансового забезпечення відтворення людського капіталу»** розкрито зміст, складові та функції людського капіталу, а також його значення в забезпеченні сталого розвитку регіонів; ідентифіковано теоретичні підходи до визначення поняття «фінансове забезпечення відтворення людського капіталу», особливості його фінансування на регіональному рівні.

На основі ретроспективного аналізу концептуальних підходів, альтернативних поглядів на зміст поняття «людський капітал» та з урахуванням сучасних викликів *людський капітал* визначено як сукупність активів, що належать носієві людського капіталу, сформовані за рахунок цілеспрямованого фінансування освіти, навчання та здоров'я, використовуються у виробничих процесах з метою отримання економічних та неекономічних вигід у поточному та майбутньому періодах. Носіями людського капіталу є особи, котрі мають певний рівень знань та запас здоров'я, володіють навичками та вміннями, що відповідають вимогам часу і потребам ринку праці, та використовують свої активи для досягнення економічних і соціальних цілей. Обґрунтовано поняття *«інвестиційна привабливість носія*

людського капіталу» як узагальнену характеристику переваг та недоліків інвестування на основі справедливої кількісної та якісної оцінки носія людського капіталу. Розроблено засади проведення оцінки інвестиційної привабливості носія людського капіталу, до яких належать: оцінка доцільності вкладень в освіту та професійну підготовку; вибір альтернативних варіантів навчання; визначення ефективності розміщення ресурсів. На підставі оцінки інвестиційної привабливості фінансові агенти можуть приймати рішення щодо здійснення інвестування. Критеріями визначення стадій життєвого циклу розвитку носія людського капіталу є вік, стан здоров'я, рівень освіти. Підкреслено, що для роботодавців інвестиційно-привабливими є фахівці, які перебувають на початкових стадіях свого розвитку.

Запропоновано розрізняти людський капітал домогосподарств, людський капітал суб'єктів господарювання, людський капітал регіонів, людський капітал країни в цілому. Такий методологічний підхід дав змогу уточнити складові людського капіталу, роль економічних суб'єктів у його відтворенні, джерела фінансування, розмежувати мету та цілі фінансування, виокремити потенційні індивідуальні та загальні, економічні й неекономічні вигоди.

Доведено, що активами людського капіталу є особисті та технічні, вроджені та розвинені здібності, знання, навички, компетенції, креативність, уміння, такі як уміння самоорганізуватися, «self-management»; «work-life balance» (уміння брати на себе відповідальність); «problem solving skills» (уміння самостійно знайти шляхи вирішення проблеми); уміння розпізнавати та керувати своїми емоціями; вміння швидко адаптуватися. Активи людського капіталу згруповано у первинний, базовий, ринковий, та суспільний капітал.

Відтворення людського капіталу відбувається у сферах освіти (формування та розвиток знань, умінь, навичок) і охорони здоров'я (підтримка людського капіталу відповідно до фізіологічних і психологічних потреб з метою продовження терміну його ефективного функціонування шляхом запобігання захворюванням та усунення їх негативних наслідків). Воно являє собою довгостроковий релевантний процес формування, розвитку та використання людського капіталу, а в умовах пандемічної кризи та в посткризові періоди – відновлення і трансформацію людського капіталу відповідно до нових викликів. Усі стадії відтворювального циклу є взаємопов'язаними (перебувають у взаємному зв'язку і залежать одна від одної) та взаємозумовленими (залежать від декількох суб'єктів та об'єктів).

Здатність активів людського капіталу впродовж тривалого періоду зберігати і виявляти свої властивості, протидіяти впливу фінансово-економічних та пандемічних криз завдяки новим формам освіти і навчання (дистанційне навчання, навчання впродовж життя) та дотримання правил здорового способу життя, відновлюватися і трансформуватися відповідно до релевантних (переважно ендогенних) та нерелевантних (здебільшого екзогенних) чинників характеризує стійкість людського капіталу, а розвиток з дотриманням усіх умов стійкості є *стійким розвитком людського капіталу*.

Встановлено, що значення людського капіталу виражається в таких функціях: фінансово-економічній (забезпечення економічного зростання, збільшення доходів суб'єктів); інноваційній (сприяння інноваційному розвитку); соціальній (сприяння розвитку індивіда як особистості, підвищення його соціального статусу, подолання

бідності); стимулюючій (приріст доходів у процесі купівлі-продажу людського капіталу стимулює економічних суб'єктів фінансувати його відтворення).

На підставі аналізу наукових праць, опублікованих зарубіжними та українськими вченими, визначено основні теоретико-методологічні положення щодо *фінансового забезпечення відтворення людського капіталу*. Його зміст у дослідженні зводиться до переліку механізмів, фінансових інструментів та важелів, що пов'язані з мобілізацією, розподілом і раціональним використанням фінансових ресурсів для формування, розвитку, відродження й трансформації активів людського капіталу з дотриманням соціальних стандартів, урахуванням потреб та потенціалу територій, а також інтересів стейкхолдерів. Мобілізація фінансових ресурсів означає їх залучення з метою фінансування освіти та охорони здоров'я. Розподіл фінансових ресурсів з метою відтворення людського капіталу передбачає переміщення фінансових ресурсів від одного суб'єкта до іншого у процесі розподілу та перерозподілу частини вартості ВВП. Використання фінансових ресурсів у процесі відтворення людського капіталу зводиться до одержання максимально можливого результату від фінансування освіти і охорони здоров'я інвестиційно привабливих носіїв людського капіталу.

Розкриття теоретичних підходів та концептуальних засад дослідження фінансового забезпечення відтворення людського капіталу зумовило необхідність встановлення таких елементів та характеристик, як об'єкти, суб'єкти, завдання, механізми та інструменти фінансового забезпечення відтворення людського капіталу. Основними суб'єктами відносин у системі фінансового забезпечення та нарощування людського капіталу є: держава (центральні та місцеві органи влади); носії людського капіталу; суб'єкти господарювання; провайдери освітніх та медичних послуг (до складу яких входять заклади всіх рівнів освіти, заклади охорони здоров'я, органи, що регулюють і контролюють діяльності таких закладів). *Держава* як суб'єкт у системі фінансування відтворення людського капіталу є фінансовим агентом, провайдером освітніх та медичних послуг, а також споживачем активів, сформованих у носіїв людського капіталу; органи державного управління визначають механізми (мобілізації, розподілу, перерозподілу та використання фінансових ресурсів), методи (бюджетне фінансування, кредитування, самофінансування, інвестування, благодійне фінансування, додаткові методи) та інструменти (субвенції, субсидії, пільги, фінансова допомога, гранти) фінансового забезпечення систем освіти та охорони здоров'я, а також застосовують необхідні важелі (обов'язкові платежі, пільги, норми) впливу на діяльність інших суб'єктів, котрі мають відмінні інтереси у фінансуванні людського капіталу. Прагматичний підхід корпоративного сектору полягає в тому, що роботодавці фінансують розвиток людського капіталу задля досягнення високих економічних результатів (і лише окремі з них є соціально відповідальними), а метою фінансування людського капіталу домогосподарствами є покращання матеріального добробуту та формування передумов соціальної мобільності.

Фінансування відтворення людського капіталу на регіональному рівні визначено як сукупність методів формування, розподілу та використання коштів централізованих і децентралізованих грошових фондів центральних та місцевих органів влади, суб'єктів господарювання та домогосподарств. Відповідно, на

регіональному рівні *фінансові ресурси на відтворення людського капіталу* – це кошти, наявні в розпорядженні регіонів впродовж певного періоду, зокрема ресурси бюджетів усіх рівнів; дотації, субвенції та інші надходження з бюджетів вищих рівнів для покриття дефіциту територіальних бюджетів; державні інвестиції; ресурси позабюджетних фондів; кредитні ресурси фінансових структур; ресурси суб'єктів господарювання; ресурси домогосподарств.

З метою ідентифікації фінансових ресурсів та забезпечення їх цільового спрямування на формування і розвиток людського капіталу запропоновано класифікацію фінансових ресурсів, задіяних у соціальних сферах, що включає такі ознаки: *джерела формування* (фінансові ресурси державного сектору; ресурси суб'єктів господарювання; ресурси домогосподарств; фінансові ресурси інших суб'єктів); *рівні фінансування* (глобальний, національний, регіональний, мікрорівень, індивідуальний); *стадії відтворення людського капіталу* (фінансування формування людського капіталу, фінансування його стійкого розвитку); *цільове призначення витрат на відтворення людського капіталу* (фінансування освіти; охорони здоров'я, інших напрямів та засобів); *терміни використання* (коротко-, середньо-, довгострокові).

Зазначено, що провідними методами фінансування освіти та охорони здоров'я є державне (бюджетне) фінансування та самофінансування за рахунок суб'єктів господарювання та домогосподарств. У дисертаційній роботі *бюджетне фінансування відтворення людського капіталу* розглядається як сукупність економічних відносин, що виникають між державою, суб'єктами господарювання та домогосподарствами щодо мобілізації, розподілу і використання коштів платників податків з метою виконання функцій держави у сферах освіти та охорони здоров'я.

Доведено, що фінансування розвитку людського капіталу з використанням ресурсів суб'єктів господарювання визначається їх фінансовою політикою і охоплює низку фінансових методів (фінансове планування, інвестування, страхування, кредитування, стимулювання і контроль), фінансових інструментів (перспективне, поточне і оперативне фінансове планування, фінансові стимули та санкції) та фінансових важелів в межах нормативно-правового забезпечення.

Розроблено методологічні засади дослідження фінансового забезпечення відтворення людського капіталу на різних рівнях з урахуванням системного, інституційного, синергетичного та біхевіористичного підходів до пізнання впливу людського капіталу на процеси сталого розвитку територій (рис. 1).

Розроблена методологія як самостійний напрям дослідження фінансового забезпечення відтворення людського капіталу дає змогу, по-перше, вивчити особливості поєднання всіх доступних джерел фінансування освіти в охорони здоров'я; тенденції розподілу мобілізованих та залучених ресурсів з урахуванням принципів ефективності використання, економії, дієвості, прозорості, пропорційності, рівного доступу, розподілу обов'язків та повноважень; результативність використання коштів, спрямованих на фінансування людського капіталу; по-друге, запропонувати напрями та механізми удосконалення фінансового забезпечення відтворення людського капіталу.

Примітка: EOI – індекс орієнтованості на освіту (The education orientation index), NOI – Індекс орієнтованості на охорону здоров'я (The health orientation index), HCOI – Індекс орієнтованості на людський капітал (The human capital orientation index), Ce – середні витрати на одного зайнятого працівника з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства.

Рис. 1. Методологія дослідження фінансового забезпечення відтворення людського капіталу на різних рівнях

Джерело: розроблено автором.

Це забезпечує системний підхід до формування, розподілу та використання фінансових ресурсів державного і недержавного секторів на тривалу перспективу з акцентуванням на основних цілях і завданнях реформ освіти та науки, медичної реформи та реформи децентралізації, що полягають у забезпеченні доступу до якісних освітніх і медичних послуг.

У другому розділі «Зарубіжний досвід фінансового забезпечення розвитку людського капіталу та можливості його використання в Україні» проаналізовано фінансове забезпечення відтворення людського капіталу в країнах з різним рівнем економічного розвитку та доходів; проведено компаративний аналіз джерел та механізмів фінансування розвитку людського капіталу у зарубіжних країнах та Україні; проаналізовано фінансування відтворення людського капіталу в державах-членах ЄС на національному, регіональному, мікроекономічному та індивідуальному рівнях.

На підставі аналізу інформаційних джерел та документів міжнародних організацій, які опікуються людським капіталом, його використанням та фінансуванням, визначено ініціативи та детермінанти політики міжнародних інституцій і Європейського Союзу щодо фінансування розвитку людського капіталу, яким притаманні такі спільні риси: 1) наявність програмних документів фінансової підтримки освіти і охорони здоров'я відповідно до угоджених Цілей сталого розвитку в цілому та розвитку людського капіталу зокрема; 2) розроблення та використання індикаторів оцінки досягнення цілей та завдань; 3) позитивна динаміка обсягів ресурсів, спрямованих на розвиток людського капіталу; 4) наявність термінових рішень щодо відродження й трансформації людського капіталу в сучасних умовах. Разом із тим виявлено, що на глобальному рівні використовуються різні механізми та джерела фінансування відтворення людського капіталу, що зумовлено ендо- та екзогенними чинниками.

Обґрунтовано, що лідерами HSI2020 є країни з високим рівнем доходів (Сінгапур, Гонконг, Японія, Республіка Корея, Канада, Китай, Фінляндія, Швеція, Ірландія, Нідерланди), аутсайдерами – країни з низьким рівнем доходів (Ліберія, Малі, Нігер, Південний Судан, Чад, Центральноафриканська Республіка). Україна в рейтингу посідає 53-тю сходинку і має показник 0,63, що характерно для більшості інших країн із рівнем доходів нижче середнього (Lower-middle income). Такий рівень розвитку людського капіталу в Україні може свідчити про суттєві недоліки у його фінансуванні (недостатність фінансових ресурсів, неефективність використання мобілізованих ресурсів, відсутність мотиваційної складової), що і спонукало дослідити міжнародні ініціативи та національні особливості фінансування та розвитку людського капіталу, а далі проаналізувати взаємозв'язок витрат на нього і заробітної плати як економічної вигоди від його використання.

Визначено глобальні та регіональні тенденції і закономірності фінансування:

– *Освіти*, а саме: у всіх державах-членах ЄС уряди є основними фінансовими агентами; найбільшу статтю бюджету на освіту, як правило, є становлять витрати на персонал; витрати на одного студента в університетах суттєво перевищують витрати на одного учня у початкових школах, проте загальні витрати на середню освіту істотно більші за витрати на інші рівні освіти, оскільки кількість здобувачів середньої освіти набагато перевищує чисельність здобувачів освіти на інших рівнях; для одного носія людського капіталу витрати на освіту пропорційні її рівню, тобто вища освіта коштує більше, порівняно з освітою нижчих рівнів; питання щодо того, як зберегти, збільшити, оптимізувати фінансування освіти, а також забезпечити справедливість розподілу державних витрат між фінансовими провайдерами і рівнями освіти є актуальними у всіх країнах світу через фінансово-економічні й

пандемічну кризи; у європейській практиці склалися різні моделі прямого та непрямого державного фінансування освіти, використовуються такі методи фінансування, як самофінансування та кредитування. Зроблено висновки, що для України найприйнятнішою є модель фінансування «за результатами», оскільки вона стимулює заклади освіти постійно підвищувати якість освітніх послуг.

Охорони здоров'я, а саме: визнання взаємозв'язку між здоров'ям, продуктивністю праці, пропозицією праці, людським капіталом та економічним процвітанням; системи охорони здоров'я в усіх країнах розвиваються у відповідь на безліч факторів (нові медичні технології та знання; нові медичні послуги та доступ до них; зміни у політиці охорони здоров'я для подолання конкретних захворювань і демографічного розвитку; нові організаційні структури та складніші механізми фінансування); незважаючи на те, що системи охорони здоров'я по-різному організовані та фінансуються в державах-членах ЄС, їх об'єднує єдина мета – забезпечення загального доступу до якісної медичної допомоги за доступною ціною як для окремих людей, так і для суспільства загалом; національні системи охорони здоров'я базуються на поєднанні різних джерел формування сукупного бюджету, але в кожній країні переважає якась одна з форм фінансування. Зроблено висновки, що в Україні доцільно і надалі здійснювати реформування системи охорони здоров'я, у рамках якого передбачити запровадження обов'язкового медичного страхування, імплементацію європейських протоколів лікування, модернізацію інфраструктури провайдерів медичних послуг.

У третьому розділі **«Аналіз та оцінка фінансового забезпечення відтворення людського капіталу в Україні»** проаналізовано сучасний стан і тенденції фінансового забезпечення розвитку людського капіталу в Україні; проведено системний аналіз його фінансування з використанням ресурсів державного сектору; здійснено оцінку результативності використання ресурсів у фінансовому забезпеченні відтворення людського капіталу.

Дослідження особливостей та завдань державної політики в контексті її впливу на фінансування відтворення людського капіталу в Україні дало змогу виокремити такі етапи: 1) дореформений період фінансування освіти та охорони здоров'я для відтворення людського капіталу (до початку реформ – до 2015 р.); 2) період становлення інституційного забезпечення (2015 р. – до сьогодні) фінансування розвитку людського капіталу в умовах реформування; 3) післяреформений період.

Проведено ретроспективний аналіз фінансового забезпечення відтворення людського капіталу в Україні, а саме: досліджено особливості мобілізації, розподілу, перерозподілу та використання фінансових ресурсів в освіті і охороні здоров'я у період реформи освіти та науки, медичної реформи і реформи децентралізації. Зроблено висновки, що фінансування освіти та охорони здоров'я здійснюється переважно за рахунок ресурсів державного сектору. Незначна частка у структурі джерел фінансування припадає на недержавний сектор (у сфері освіти 11–17%, у сфері охорони здоров'я – 50–54% усіх витрат) та інші джерела фінансування у системі охорони здоров'я, частка яких не перевищує 1%. Така структура фінансового забезпечення негативно впливає на стійкий розвиток людського капіталу, оскільки ресурси державного сектору обмежені, корпоративний сектор бере незначну участь у фінансуванні розвитку цього капіталу, хоча й активно

використовує його у виробничих процесах.

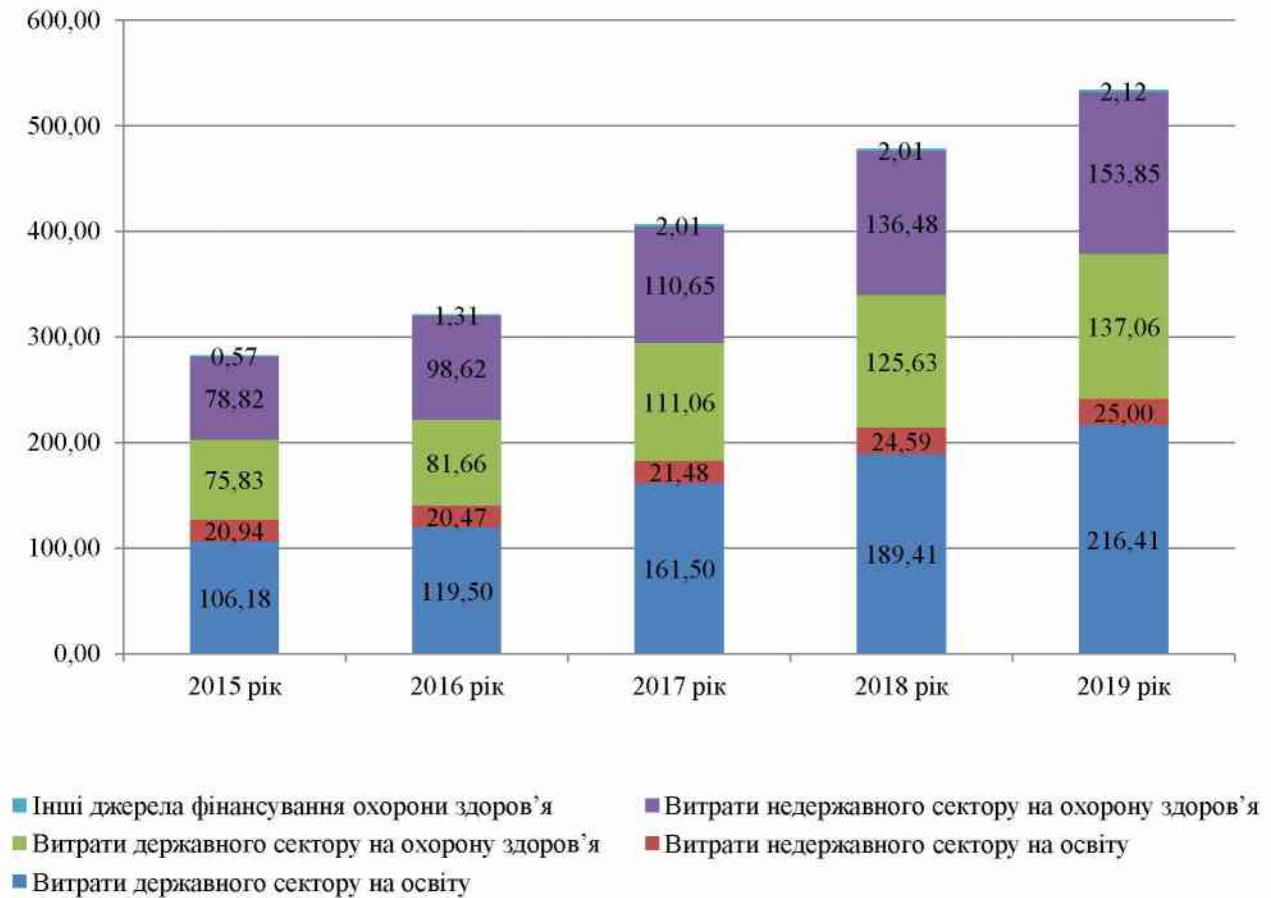

Рис. 2. Структура витрат на формування та розвиток людського капіталу за сферами та джерелами фінансування у 2015–2019 рр., млрд грн

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі даних ДКСУ, отриманих в рамках офіційного запиту, і даних Державної служби статистики України.

Аналіз частки витрат на людський капітал у ВВП (як сума витрат на освіту і охорону здоров'я у ВВП) упродовж останніх років дав змогу дійти висновків, що у відсотках ВВП витрати на освіту є вищими порівняно з іншими країнами; проте фактичні витрати як на освіту, так і на охорону здоров'я у ВВП відносно мені, ніж витратив інших країнах (Польща, Болгарія, Румунія), у зв'язку з впливом інституціональних, макроекономічних, валютних та інших чинників. Саме тому цей показник не варто використовувати як індикатор фінансування розвитку людського капіталу.

З огляду на те, що на фінансування людського капіталу впливає низка чинників, запропоновано додаткові показники, такі як *Індекс орієнтованості на освіту (The education orientation index, EOI)*, *Індекс орієнтованості на охорону здоров'я (The health orientation index, HOI)* та *Індекс орієнтованості на людський капітал (The human capital orientation index, HCOI)*, що враховують економічні показники країни, внесок освіти у ВВП та розміри державних видатків (рис. 3).

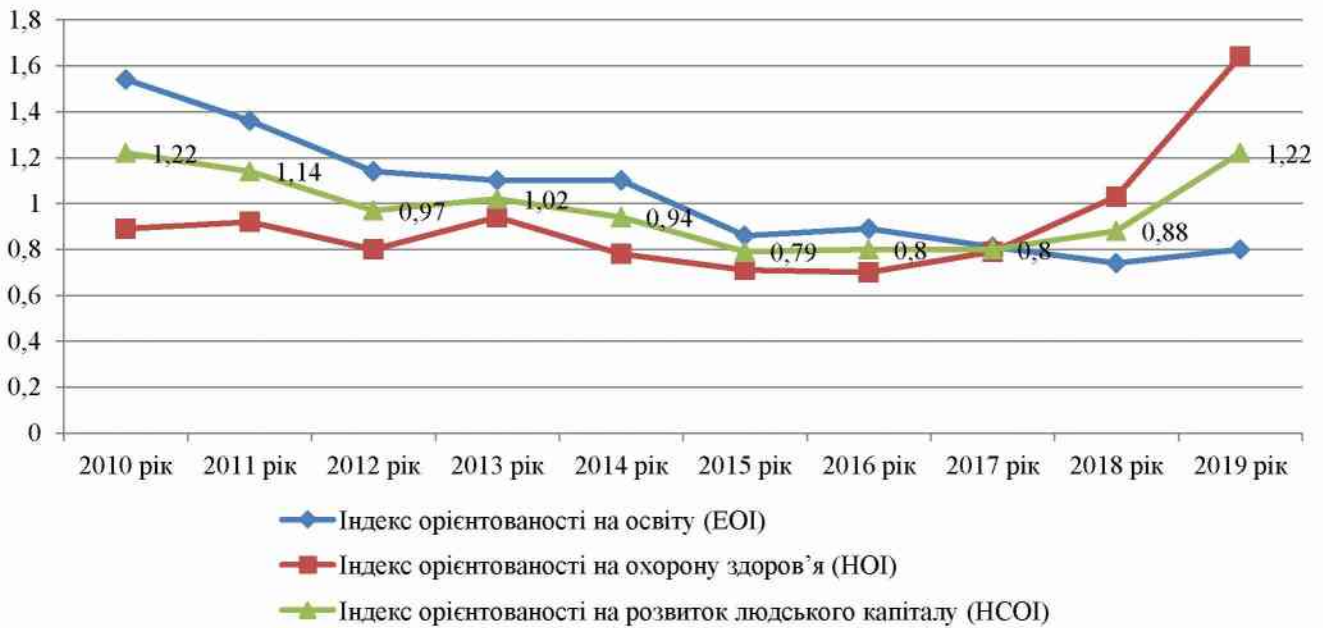

Рис. 3. Індекс орієнтованості на відтворення людського капіталу в Україні у 2010–2019 рр.

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі даних ДКСУ, отриманих в рамках офіційного запиту, і даних Державної служби статистики України.

Дослідження розподілу витрат на освіту за фінансовими агентами/фінансуючими організаціями (Міністерства освіти і науки, охорони здоров'я, внутрішніх справ, фінансів тощо), провайдерами (дошкільна, початкова, середня, післясередня не вища освіта, вища освіта, докторантура), функціями освіти (послуги у сфері освіти, другорядна діяльність у межах закладів освіти, другорядна діяльність, що пов'язана з навчанням) дало змогу окреслити сучасні тенденції фінансування освіти, а саме: 1) основним провайдером освітніх послуг та адміністратором державних витрат є Міністерство освіти і науки України (близько 79% усіх видатків державного сектору у 2018 р. та 73% у 2019 р.); 2) регіональні та місцеві органи управління здійснюють пряме фінансування освіти за рахунок коштів місцевих бюджетів і у 2019 р. через місцеві урядові структури було розподілено 78,8% всіх державних витрат, або 70,6 % загальних витрат на освіту; 3) найбільшими споживачами фінансових ресурсів є дошкільна (близько 15%), загальна середня освіта (близько 40% у дореформений період та близько 50% у період реформ) та вища освіта (28–31% у 2010–2014 рр.; 21% у 2018–2019 рр.); 4) видатки зведеного бюджету на програми матеріального забезпечення навчальних закладів та фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері освіти не перевищували 1% усіх видатків державного сектору.

На основі системного підходу до аналізу фінансового забезпечення охорони здоров'я досліджено й оцінено розподіл витрат на охорону здоров'я за фінансовими агентами (державний сектор – центральний та муніципальний уряди, фонди соціального страхування; недержавний сектор – домогосподарства, приватні фірми та корпорації, добровільне медичне страхування); за функціями (видами медичних послуг); провайдерами (постачальниками медичних послуг – лікарні; організації, що надають амбулаторні медичні послуги; організації, котрі провадять роздрібний продаж медичних товарів, а також інституції, що здійснюють керівництво охороною

здоров'я та медичне страхування). Визначено, що: 1) основними фінансовими агентами були: центральний та муніципальні уряди, домогосподарства; 2) у 2019 р. на охорону здоров'я виділено з державного бюджету 98,18 млрд гривень (2,43%ВВП), тоді як за рекомендацією ВООЗ потреба становила від 201,76 млрд грн. до 282,464 млрд грн.

Досліджено взаємозв'язок витрат на відтворення людського капіталу (витрати на освіту та охорону здоров'я) і позицій України у рейтингу НСІ Світового банку. Аналіз структури витрат на освіту за фінансуючими організаціями та функціями освіти засвідчив, що бізнес (приватні фірми та корпорації) практично не бере участі у фінансуванні освіти, а його частка у фінансуванні послуг у сфері освіти менше 1% (0,97% у 2010 р. та 0,67% у 2018 р.). Тісний зворотний кореляційний зв'язок між НСІ та витратами домогосподарств на інші послуги у сфері освіти (харчування, адміністративні послуги, інвентар, підручники) дає змогу говорити про доцільність збільшення частки держави у фінансуванні освіти.

Кореляційно-регресійний аналіз обсягів фінансування освіти за освітніми рівнями та кількістю студентів свідчить про наявність зворотного зв'язку між кількістю студентів, що навчаються в системі професійної та вищої освіти, і відповідними обсягами фінансування. Проте статистично значущі залежності в цих випадках також не простежуються, що дає змогу стверджувати, що здобуття професійної та вищої освіти (а відтак, і формування людського капіталу) в Україні обумовлене не стільки їх фінансуванням, скільки іншими факторами (наприклад, внутрішньою мотивацією здобувачів освіти, стимулами, регіональними особливостями).

У структурі витрат на охорону здоров'я найвищі кореляційні зв'язки між НСІ та витратами за рахунок Фонду соціального страхування (0,9819), приватними витратами лікарняних кас (-0,8660) та іншими недержавними витратами (весь інший світ, 0,8660), найнижча кореляція – з приватними витратами на добровільне страхування.

Аналіз зв'язків між НСІ та обсягами фінансування охорони здоров'я за видами медичних послуг продемонстрував наявність стійких кореляційних зв'язків між НСІ та витратами на стаціонарне лікування, допоміжними послугами для медичного лікування і надання медичних товарів амбулаторним пацієнтам. Натомість аналіз між НСІ та витратами за провайдерами засвідчив наявність стійких кореляційних зв'язків між НСІ і витратами на загальне управління охороною здоров'я й медичне страхування, що вказує на доцільність коригування політики охорони здоров'я та запровадження медичного страхування.

Для оцінювання впливу обсягів фінансування на відтворення людського капіталу проведено регресійно-кореляційний аналіз залежності середньої заробітної плати штатних працівників від обсягів фінансування освіти та охорони здоров'я за джерелами фінансування. Аналітично доведено, що на розмір середньої зарплати впливають витрати місцевих бюджетів на освіту, приватні витрати домогосподарств та інші недержавні витрати на охорону здоров'я. Так, збільшення на 1% витрат місцевих бюджетів на фінансування освіти може призвести до збільшення середньої зарплати штатних працівників на 0,577%; зростання приватних витрат домогосподарств на охорону здоров'я на 1% може зумовлювати збільшення середньої зарплати на 0,189%, а в разі підвищення частки інших недержавних

витрат на охорону здоров'я на 1% середня зарплата зростає на 0,409%.

Отримані залежності дали змогу здійснити прогнозування середньої зарплати штатних працівників на найближчі три роки. Прогноз факторів x_3 (витрати місцевих бюджетів на освіту), та x_6 (витрати домогосподарств на охорону здоров'я) виконано методом екстраполяції експоненціального тренду, а фактора x_9 (інші недержавні витрати на охорону здоров'я) – поліноміального тренду. Одержані дані вказують на можливість збільшення розміру середньої зарплати штатного працівника в Україні в середньостроковій перспективі до 14820,76 грн у 2022 р. Одночасно зростатимуть і витрати на фінансування освіти за рахунок місцевих бюджетів та охорону здоров'я за рахунок недержавних джерел фінансування.

На підставі аналізу та оцінки фінансового забезпечення розвитку людського капіталу в Україні визначено проблеми різнопланового характеру, що впливають на всі етапи та рівні такого забезпечення.

У четвертому розділі «**Особливості фінансового забезпечення розвитку людського капіталу в регіонах України**» оцінено фінансування відтворення людського капіталу в умовах реформування освіти, охорони здоров'я та децентралізації; досліджено участь у такому забезпеченні недержавного сектору; здійснено моделювання зв'язків фінансування відтворення людського капіталу та рівня розвитку регіонів.

Визначено особливості фінансового забезпечення розвитку людського капіталу в Україні. Велику увагу приділено змінам, які викликані фіскальною децентралізацією. До них віднесено: внесення змін до джерел фінансування загальноосвітніх навчальних закладів, упровадження механізмів акумулювання коштів на рівні профільних установ державного управління, забезпечення більш гнучких та ефективних інструментів їх використання, внесення змін до обсягу цільових трансфертів (у загальній структурі міжбюджетних трансфертів). Водночас підкреслено, що децентралізована система з посиленою автономією навчальних закладів не звільняє органи місцевого самоврядування від відповідальності за реалізацію освітньої політики.

Проаналізовано освітню та медичну реформи в частині фінансового забезпечення освіти і охорони здоров'я, проведено оцінку нових механізмів фінансування освітніх та медичних послуг, зроблено висновки щодо доцільності їх упровадження, визначено їхній вплив на відтворення людського капіталу та його фінансування на регіональному рівні в контексті наближення до середніх показників зарубіжних країн.

Децентралізацію ресурсного забезпечення місцевих бюджетів віднесено до одного з важливих етапів удосконалення фінансування освіти і охорони здоров'я. Зазначено, що як мету забезпечення всім громадянам України рівного доступу до якісних освітніх та медичних послуг, перебудови систем освіти та охорони здоров'я необхідно передбачити зміни до формування та виконання окремих бюджетних програм.

Запропоновано розраховувати індикатор «*Середні витрати на одного зайнятого працівника з розподілом на великі, середні, малі та мікронідприємства*» (C_e), який дозволяє порівнювати витрати на персонал суб'єктів з різною чисельністю зайнятих і може свідчити про розвиток людського капіталу на мікрорівні (рис. 4).

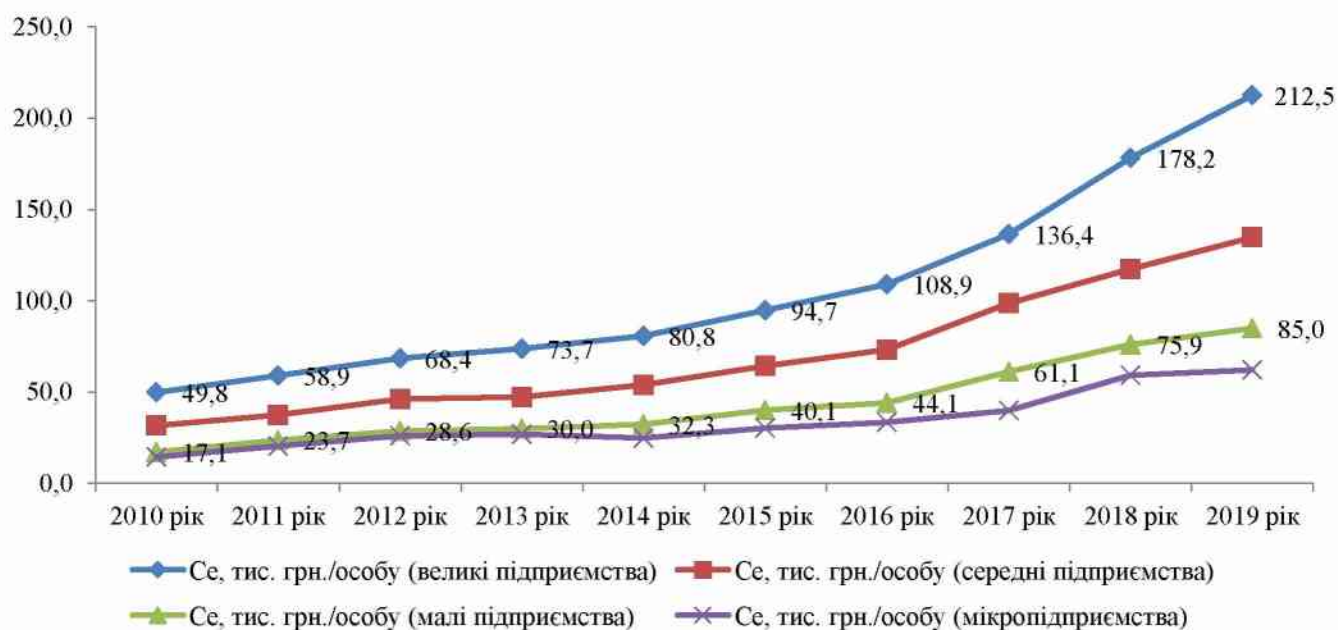

Рис. 4. Середні витрати на одного зайнятого працівника з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства в Україні у 2010–2019 рр.

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України.

Зроблено висновки, що середні витрати на одного зайнятого працівника зростають. Проте на великих підприємствах індикатор був у 2,5 раза більшим порівняно у порівнянні з індикатором витрат на малих підприємствах (у 2019 р. різниця становила 127,5 тис. грн), що підтверджує вищий рівень підтримки працівників та пріоритетність розвитку людського капіталу на великих підприємствах. Індикатор «Середні витрати на одного зайнятого працівника» є одним із важливих показників корпоративної соціальної відповідальності підприємств та установ і може відобразитися у нефінансовій звітності підприємств.

Доведено, що фінансування освітніх та медичних послуг домогосподарствами залежить від їх фінансової поведінки, яка, у свою чергу, визначається певними фінансовими та нефінансовими чинниками. Витрати домогосподарств на освіту, охорону здоров'я у 2011–2020 рр. становили приблизно 5%, що, враховуючи зарубіжний досвід, є надто низьким показником.

З метою визначення особливостей фінансування людського капіталу всі *регіони України поділено на чотири групи*: з високим рівнем людського капіталу та високим рівнем фінансового потенціалу (Дніпропетровська, Харківська, Львівська Одеська обл., м. Київ); регіони з низьким рівнем людського капіталу та високим рівнем фінансового потенціалу (Запорізька, Вінницька обл.); регіони з високим рівнем людського капіталу та недостатнім рівнем фінансового потенціалу (Черкаська, Чернівецька, Полтавська, Хмельницька, Рівненська, Волинська обл.); регіони з низьким рівнем людського капіталу та низьким рівнем фінансового потенціалу (Чернігівська, Закарпатська, Тернопільська обл.). Це дало змогу визначити внесок кожного регіону в розвиток людського капіталу країни, запропонувати «особливі» заходи та врахувати рівень розвитку та фінансування людського капіталу під час розроблення програм, планів, стратегій на усіх рівнях.

У п'ятому розділі «**Напрями удосконалення фінансового забезпечення стійкого розвитку людського капіталу в Україні**» обґрунтовано стратегічні орієнтири вдосконалення фінансового забезпечення стійкого розвитку людського капіталу; запропоновано напрями вдосконалення бюджетного фінансування відтворення людського капіталу; визначено додаткові інструменти фінансування стійкого розвитку людського капіталу в умовах традиційних та нових викликів.

Обґрунтовано концептуальні засади *Стратегії розвитку людського капіталу на 2022–2026 рр.* У рамках пропонованого концепту визначено й обґрунтовано пріоритети, принципи, напрями та завдання стійкого розвитку людського капіталу з урахуванням фінансового потенціалу регіонів, конкурентних переваг, викликів. Індикаторами ефективності стратегії визначено спроможність територіальних громад щодо підвищення якості й доступності освітніх та медичних послуг на рівні регіонів, зростання заробітної плати, підвищення рівня і якості життя.

Для виконання завдань міжнародних та національних стратегічних документів, а також підвищення рівня фінансового забезпечення стійкого розвитку людського капіталу та сприяння розвитку систем професійної підготовки і навчання на регіональному рівні місцевим органам влади запропоновано створювати *Регіональні фонди розвитку людського капіталу (РФРЛК)*, які надаватимуть фінансову підтримку для набуття знань, компетенцій та професійних навичок відповідно до потреб регіональних економік. Визначено, що ресурси таких фондів можуть утворюватися за рахунок застосування спеціальної опції в оподаткуванні – запровадження збору на розвиток людського капіталу. Такий збір адмініструватиметься місцевими органами Державної податкової служби, з подальшим надходженням до новостворених фондів; ставку збору запропоновано диференціювати таким чином: не менше 1% у 2022 р., максимальний розмір ставки податку – 5%, що, з одного боку, не створює значного податкового навантаження для платників податків, а з другого – вони отримають можливість обирати розмір ставки і брати активну участь у фінансуванні розвитку людського капіталу.

Задля підвищення ефективності мобілізації та використання фінансових ресурсів обґрунтовано доцільність *створення регіональних інституційних структур*, що здійснюють координацію фінансового забезпечення розвитку людського капіталу в регіонах України. До них належать: Координаційно-консультативні ради з питань розвитку людського капіталу та його фінансового забезпечення (при голові обласної ради); Асоціації органів місцевого самоврядування як дорадчі органи обласних рад із питань фінансового забезпечення відтворення людського капіталу в регіонах України; центри підтримки громадських ініціатив щодо фінансування освіти і охорони здоров'я, громадські організації, молодіжні платформи.

На основі узагальнення досвіду країн із високим рівнем економічного розвитку та доходів (Швеція, Ірландія, Нідерланди, Велика Британія, Німеччина та ін.), країн-лідерів НСІ 2020 (Сінгапур, Гонконг, Японія, Республіка Корея, Канада, Фінляндія), а також індикативних рекомендацій міжнародних організацій та спільнот обґрунтовано напрями удосконалення фінансового забезпечення стійкого розвитку людського капіталу на всіх рівнях; механізми оптимізації витрат державного сектору на освіту та охорону здоров'я за рахунок перерозподілу загальних витрат між усіма фінансуючими агентами; визначено резерви збільшення

фінансування розвитку людського капіталу з використанням місцевих фінансів; розроблено шляхи активізації використання джерел недержавного сектору для фінансування розвитку людського капіталу.

З метою *оптимізації бюджетних витрат на освіту та охорону здоров'я* з урахуванням соціальних стандартів та державних гарантій запропоновано впорядкувати участь усіх економічних суб'єктів у фінансуванні стійкого розвитку людського капіталу; розраховано орієнтовні обсяги витрат на відтворення людського капіталу на одну особу залежно від прожиткового мінімуму у 2021 р. та запропонованого автором коефіцієнта оптимальної участі (Optimal participation coefficient, OPC).

Таблиця

Матриця розподілу фінансових ресурсів на відтворення людського капіталу з урахуванням соціальних стандартів та державних гарантій у 2021 році

Показники	Населення (≤18 років)				Економічно неактивне населення і населення (≥70 років, особи, які втратили працездатність)		Економічно активне населення	
	Діти віком до 6 років		Діти віком від 6 до 18 років				Працездатні особи	
ПМ на кінець року, грн	2100,0		2618,0		1934,0		2481,0	
Форми фінансування	OPC	Грн./ос.	OPC	Грн./ос.	OPC	Грн./ос.	OPC	Грн./ос.
Бюджетне фінансування	0,4	840,0	0,4	1047,2	0,5	967,0	0,1	248,1
Ресурси корпоративного сектору	0	0	0	0	0,25	483,5	0,7	1736,7
Ресурси домогосподарств	0,6	1260,0	0,6	1570,8	0,25	483,5	0,2	496,2
Разом	1	2100,0	1	2618,0	1	1934,0	1	2481,0

Примітка: ПМ – прожитковий мінімум.

Джерело: складено і розраховано автором.

Зміну методів фінансового забезпечення відтворення людського капіталу пояснено необхідністю оптимізації державних видатків, пошуку та використання резервів збільшення фінансування на регіональному рівні та активізації використання джерел корпоративного сектору і домогосподарств шляхом подолання суперечностей та узгодження інтересів усіх економічних суб'єктів. Роль держави зводиться до: по-перше, фінансування видатків на освіту, охорону здоров'я на рівні соціальних стандартів і державних гарантій; по-друге, запровадження стимулюючих механізмів залучення інших стейкхолдерів до фінансування відтворення людського капіталу.

Обґрунтовано, що *витрати на підготовку здобувачів освіти* повинні формуватися з урахуванням таких нефінансових показників: частка ринку закладу освіти, міжнародне співробітництво, новаторство, комерціалізація результатів наукових досліджень, робота з науково-педагогічними кадрами, працевлаштування випускників та рівень їхніх трудових доходів, показники у профільних світових

рейтингах, що створить конкурентне середовище для формування та розвитку актуальних професійних компетентностей носіїв людського капіталу для їх успішної професійної діяльності та самореалізації.

Визначено, що *резерви фінансування розвитку людського капіталу на регіональному рівні* є невикористані та такі, що постійно виникають можливості збільшення його фінансування та забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів. Підкреслено, що кожен регіон має такі резерви фінансування відтворення людського капіталу з використанням коштів недержавного сектору економіки: експорт освітніх послуг; розвиток місцевих запозичень та державно-приватного партнерства; підвищення податкового потенціалу та оптимізація процесів надходження системоутворюючих податків; підвищення стійкості місцевих бюджетів; залучення регіонального приватного капіталу для фінансування професійно-технічної освіти; комерціалізація інноваційних розробок закладів освіти; податкові, кредитні та інші інструменти підтримки наукових досліджень; створення інфраструктури для відтворення людського капіталу (наприклад, індустриальні «наукові парки», бізнес-інкубатори, місця обговорення креативних проектів); розвиток інститутів громадського контролю за ефективністю використання фінансових ресурсів у системах освіти та охорони здоров'я; покращання міжнародного, національного та міжрегіонального співробітництва тощо.

Запропоновано використовувати кластеризацію у сфері фінансового забезпечення відтворення людського капіталу на регіональному рівні шляхом об'єднання фінансових і організаційних ресурсів центральних та місцевих органів державного управління, підприємницьких структур, фінансово-кредитних установ, наукових організацій, закладів освіти і охорони здоров'я, домогосподарств відповідно до таких критеріїв, як накопичення та фінансування розвитку людського капіталу, з метою підвищення конкурентоспроможності виробничих одиниць кластера, підвищення добробуту населення, сталого розвитку регіонів та країни. Це дало змогу визначити спеціальні заходи вдосконалення фінансування відтворення людського капіталу залежно від можливостей та загроз, сильних і слабких сторін учасників кластерів, а також обсягів сформованого капіталу й очікуваних вигід.

Аргументовано, що вагомими фінансовими інструментами та важелями впливу на суб'єктів господарювання є використання фінансових стимулів та фінансових санкцій на мікрорівні.

У контексті організації нефінансового звітування в Україні обґрунтовано доцільність складання суб'єктами господарювання *Звіту про розвиток людського капіталу* як частини нефінансової звітності та запропоновано доповнити перелік основних та суттєвих індикаторів соціального розвитку підприємств та розвитку людського капіталу на макрорівні такими допоміжними індикаторами: частка витрат на персонал у загальних витратах підприємства; витрати на охорону здоров'я на одного штатного працівника; коефіцієнт конкурентоспроможності зарплати; рентабельність інвестицій у людський капітал; ефективність навчання; витрати на навчання одного працівника; знання, набуті завдяки навчанню; індикатор ефективності робочої сили.

Обґрунтовано пропозиції щодо *формування величини гарантованої заробітної*

плати найманих працівників як мотиваційного фінансового інструменту оплати праці через урахування наявних та набутих активів у носія людського капіталу (як правило, рівня знань, практичних навичок, творчих здібностей, досвіду, загальної культури, моральних цінностей, ставлення до справи тощо).

Доведено, що для фінансування відтворення людського капіталу за рахунок домогосподарств можуть бути використанні: фінансові ресурси, отримані в результаті реалізації фінансових можливостей домогосподарств попередніх періодів (заощадження); фінансові ресурси поточного періоду (заробітна плата); фінансові засоби для реалізації фінансових можливостей для наступних рівнів фінансового потенціалу (залучені).

З метою розвитку фінансового забезпечення відтворення людського капіталу в Україні *розроблено структурно-логічну модель комплексного (партисипативного) фінансування відтворення людського капіталу*, що передбачає можливість використання фінансових ресурсів держави, місцевих органів влади, суб'єктів господарювання та домогосподарств, а також управління залученими ресурсами на засадах партнерства та субсидіарності (механізм управління будується «знизу–вгору»). Підвищити ефективність використання фінансових ресурсів можна за рахунок залучення до системи управління місцевих органів влади, інститутів громадянського суспільства, суб'єктів господарювання, домогосподарств, міжнародних організацій та інших стейкхолдерів.

ВИСНОВКИ

У дисертації визначено теоретико-методологічні засади дослідження відтворення людського капіталу, проведено аналіз його фінансування на регіональному рівні та обґрунтовано напрями вдосконалення в Україні (з урахуванням досвіду зарубіжних країн, а також особливостей економічного і соціального розвитку нашої країни). За результатами проведеного дослідження було сформульовано такі теоретико-методологічні та науково-практичні висновки:

1. Людський капітал – це сукупність активів, які належать носієві людського капіталу, сформовані за рахунок цілеспрямованого фінансування освіти, навчання та здоров'я, використовуються у виробничих процесах з метою отримання економічних і неекономічних вигід у поточному та майбутньому періодах. Як людський капітал домогосподарств запропоновано визначати сукупність активів (цінностей) домогосподарств, які формуються впродовж тривалого періоду, використовуються на ринку праці, є джерелом доходів у майбутніх періодах. Доведено, що людський капітал в аспекті діяльності суб'єктів господарювання є фактором виробництва (активом, корпоративним ресурсом), який приносить додану вартість і передбачає здійснення витрат на персонал (заробітна плата, навчання, оновлення професійних навичок, фінансування медичного забезпечення та інших соціально відповідальних витрат). Людський капітал на рівні регіону відображає економічні активи території, сформовані за рахунок залучення та використання ресурсів у межах цієї території. Людський капітал країни – це сукупність активів усіх носіїв людського капіталу, сформованих за рахунок витрат державного і недержавного секторів на освіту та охорону здоров'я, що використовуються або можуть бути використані для отримання економічних і неекономічних вигід.

Доведено, що людський капітал в умовах нових викликів, спричинених фінансово-економічними та пандемічною кризами, є передумовою формування інноваційної економіки та відіграє ключову роль у забезпеченні сталого розвитку як окремих регіонів, так і країни в цілому.

2. Інвестиційна привабливість носія людського капіталу відображає узагальнену характеристику переваг та недоліків інвестування в людський капітал і охоплює сукупність інтелектуальних, економічних, соціальних та інших характеристик його носія, що спонукають суб'єктів періодично здійснювати інвестиції в розвиток активів останнього в достатніх розмірах за рахунок основних або додаткових методів фінансування. «Інвестиційна привабливість носія людського капіталу» може визначатися з урахуванням кількісних та якісних характеристик, притаманних йому як об'єкту інвестування. Запропоновано методiku оцінки інвестиційної привабливості носія людського капіталу, котра дає змогу інвесторам прийняти рішення щодо інвестування з подальшим отриманням максимальних економічних та неекономічних вигід за мінімальних ризиків вкладення коштів.

3. Фінансове забезпечення відтворення людського капіталу – це сукупність механізмів, фінансових інструментів та важелів, що пов'язані з мобілізацією, розподілом та раціональним використанням фінансових ресурсів для формування, розвитку, відродження і трансформації активів людського капіталу з дотриманням соціальних стандартів, урахуванням потреб та потенціалу територій, а також інтересів стейкхолдерів. Визначено, що стійкий розвиток людського капіталу залежить від численних інститутів, норм, правил, прийнятих цінностей, а також потенціалу ресурсного забезпечення (переважно людські та фінансові ресурси), котрі потребують відповідного управління і фінансування. Управління розвитком людським капіталом на регіональному рівні здійснюють центральні та місцеві органи влади, місцеві громади, суб'єкти господарювання, домогосподарства – усі вони реалізують різні методи та інструменти фінансування на засадах партнерства та співробітництва.

4. Доведено, що фінансування відтворення людського капіталу зводиться до вибору найбільш оптимальних із широкого спектра, джерел та методів фінансування. Наголошено, що фінансування є релевантним процесом та передбачає використання доступних і раціональних методів та інструментів щодо мобілізації й розподілу фінансових ресурсів; ефективність фінансування відтворення людського капіталу може бути оцінена розміром заробітної плати.

5. Визначено, що фінансове забезпечення інвестицій у людський капітал на регіональному рівні здійснюється шляхом мобілізації ресурсів державних органів управління (центрального та місцевого), коштів підприємницьких структур, а також домогосподарств і потребує координації з метою реалізації в рамках регіонів та з урахуванням соціальних стандартів та державних гарантій. Розвиток людського капіталу на регіональному рівні фінансується за допомогою державного (бюджетного) фінансування (передбачає використання таких інструментів, як податки, бюджетні видатки, міжбюджетні трансферти, бюджетні норми і нормативи, податкові стимули та податкові санкції, кредитні субсидії) і недержавного позабюджетного фінансування (здійснюється на основі використання таких інструментів, як ресурси суб'єктів господарювання, доходи та запозичення

домогосподарств, безповоротна фінансова допомога, гранти, позики, добровільні внески, ресурси інших країн і міжнародних організацій, інші джерела фінансування).

6. Концептуальна модель дослідження фінансового забезпечення відтворення людського капіталу охоплює такі взаємопов'язані кроки: вивчення стану об'єкта дослідження – фінансового забезпечення відтворення людського капіталу; системний аналіз розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів; оцінка результативності використання фінансових ресурсів; узагальнення результатів з метою розроблення концепції розвитку людського капіталу та напрямів фінансування, доведення наукової гіпотези – фінансування освіти і охорони здоров'я сприяє стійкому розвитку людського капіталу за умови залучення, розподілу та використання фінансових ресурсів усіх суб'єктів. Запропоновано нові науково-практичні підходи до проведення оцінки результативності використання ресурсів, що залучаються для фінансового забезпечення відтворення людського капіталу, до складу яких віднесено Індекс орієнтованості на людський капітал; середні витрати на одного зайнятого працівника з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства.

7. Компаративний аналіз досвіду фінансування освіти, навчання та охорони здоров'я у країнах різними рівнями економічного розвитку і доходів засвідчив, що немає універсальної моделі, а тому в Україні має бути розроблена й реалізована самобутня модель комплексного фінансування відтворення людського капіталу з урахуванням здобутків і прорахунків зарубіжних країн із метою забезпечення ефективного використання обмежених фінансових ресурсів усіх суб'єктів при досягненні максимального ефекту.

8. Визначено основні тенденції фінансового забезпечення відтворення людського капіталу в Україні (а саме: різноманітність джерел фінансування – державний сектор, домогосподарства та суб'єкти господарювання; нерівномірний розподіл провайдерів освітніх і медичних послуг на регіональному рівні, що обмежує доступ до якісних послуг; урахування цільових показників фінансування розвитку людського капіталу в регіонах України; неефективне використання мобілізованих фінансових ресурсів; розбіжності в меті, цілях та пріоритетах основних суб'єктів фінансування відтворення людського капіталу), окреслено засади та напрями державної і регіональної політики щодо розвитку людського капіталу.

9. Обґрунтовано, що різний рівень розвитку та неоднаковий доступ до фінансових та людських ресурсів вимагають використання різних підходів до фінансового забезпечення відтворення людського капіталу. На підставі досліджень усі регіони України поділено на чотири групи: з високим рівнем людського капіталу і високим рівнем фінансового потенціалу; з низьким рівнем людського капіталу і високим рівнем фінансового потенціалу; з високим рівнем людського капіталу і недостатнім рівнем фінансового потенціалу; з низьким рівнем людського капіталу і низьким рівнем фінансового потенціалу. Розроблено пропозиції щодо вдосконалення фінансового забезпечення відтворення людського капіталу в регіонах з різним фінансовим потенціалом. Обґрунтовано, що в регіонах із низьким рівнем людського капіталу та низьким рівнем фінансового потенціалу вкрай необхідно

посилити роль центральних та місцевих органів управління у фінансуванні відтворення людського капіталу.

10. Визначено концептуальні засади розроблення Стратегії розвитку людського капіталу, до яких належать: урахування загальнодержавних пріоритетів забезпечення фінансовими ресурсами освіти і охорони здоров'я; врахування особливостей їх реалізації на рівні регіонів, визначення механізмів залучення ресурсів із державного та місцевого бюджетів зі спрямуванням їх на фінансування людського капіталу, продовження децентралізації формування й розподілу державних фінансових ресурсів із метою фінансування розвитку людського капіталу, визначення ризиків формування коштів підприємницьких структур і домогосподарств, застосування механізмів, спрямованих на концентрацію коштів підприємницьких структур і домогосподарств з фінансуванням розвитку людського капіталу, визначення принципів формування цілісної системи фінансування відтворення людського капіталу на регіональному рівні. Стратегія розвитку людського капіталу передбачає завершення реформ у системах освіти і охорони здоров'я; належне фінансування освітніх та медичних послуг на місцевому рівні з урахуванням переваг децентралізації; відновлення традиційних видів виробництва та стимулювання інноваційних форм економічного зростання; розвиток ринку праці відповідно до зміни її характеру та в поєднанні з якісними системами підготовки й підвищення кваліфікації кадрів за стандартами ЄС; покращання матеріального добробуту населення тощо.

11. З метою координації фінансового забезпечення розвитку людського капіталу в регіонах України запропоновано створити регіональні інституційні структури, зокрема Координаційно-консультативні ради з питань розвитку людського капіталу та його фінансового забезпечення; Асоціації органів місцевого самоврядування з питань фінансового забезпечення відтворення людського капіталу в регіонах; центри підтримки громадських ініціатив щодо фінансування освіти та охорони здоров'я.

12. Удосконалення фінансового забезпечення стійкого розвитку людського капіталу на регіональному рівні потребує врахування комплексу системних і стимулюючих заходів. Визначено напрями вдосконалення та резерви збільшення фінансування розвитку людського капіталу в умовах поточних та нових викликів, а саме: спонукання закладів освіти до експорту освітніх послуг; розвиток місцевих запозичень та державно-приватного партнерства; підвищення податкового потенціалу регіонів, застосування заходів зміцнення стійкості місцевих бюджетів; створення належних умов для залучення приватного капіталу з метою фінансування професійної освіти; застосування податкових, кредитних та інших важелів підтримки наукових досліджень; комерціалізація інноваційних розробок закладів освіти й науково-дослідних інститутів; розширення інфраструктури для відтворення людського капіталу (індустріальні «наукові парки», бізнес-інкубатори, центри розроблення креативних проектів); співробітництво з різними стейкхолдерами на всіх рівнях; формування соціально-економічних кластерів як територіально-галузевих об'єднань суб'єктів господарювання, фінансово-кредитних установ, наукових організацій, закладів освіти і охорони здоров'я, а також органів місцевої влади з метою виникнення та реалізації синергетичного ефекту. Здійснення заходів

та використання резервів повною мірою сприятимуть покращанню фінансування розвитку людського капіталу на регіональному рівні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії, розділи у колективних монографіях:

1. Олієвська М.Г. Фінансування людського капіталу в регіонах України : монографія. Рівне : НУВГП, 2017. 286 с. (17,5 друк. арк.).
2. Олієвська М.Г., Павлов В.І. Формування соціального страхування в Україні: монографія. Рівне : НУВГП, 2009. 200 с. (Особистий внесок: обґрунтовано теоретичні аспекти і розроблено аналітичні питання формування трудового потенціалу економічно активного населення; запропоновано заходи вдосконалення соціального страхування найманих працівників; 7,0 друк. арк.).
3. Олиевская М.Г. Финансирование развития человеческого капитала (опыт Украины). *Sustainable economic development of regions: monograph*. Vol. 3 / ed. by L. Shlossman. Vienna: EastWest” Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, 2014. 261 p. P. 127–139. (Особистий внесок: досліджено стан та встановлено тенденції фінансування розвитку людського капіталу в Україні; 1,0 друк. арк.).
4. Олієвська М.Г., Петруха С.В. Реформа української освіти в умовах децентралізації: релевантність управлінських та фінансових технологій. *Modern Management: Logistics and Education* : monograph /ed.by M.Piałucha, O. Nestorenko. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2018. ISBN 978-83-946762-0-6. 196 p. P. 120–127. (Особистий внесок: досліджено фінансові технології реформування освіти в умовах децентралізації; 0,4 друк. арк.).
5. Olievska M. Quality education and promote life long learning opportunities for the development of human capital: the case of Ukraine. *Strategies for sustainable socio-economic development and mechanisms their implementation in the global dimension: collective monograph* :in 3 Vol. / ed. by M. Bezpartochnyi; VUZF University of Finance, Business and Entrepreneurship. Sofia: VUZF Publishing House “St. Grigorii Bogoslov”, 2019. Vol. 2. 367 p. (0,4 друк. арк.).
6. Olievska M., Petrukha S. Public government of education for human capital development: case of Europe and Ukraine. *Public administration in the digital economy: monograph*. Tallinn :Scientific Center of Innovative Researches OÜ 2020. 160 p. P. 34–49. <https://doi.org/10.36690/PADE-34> (Особистий внесок: досліджено досвід держав–членів ЄС щодо фінансування освіти та розроблено пропозиції щодо використання європейського досвіду в Україні; 0,9 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях України:

7. Олієвська М. Г. Основні джерела фінансування інноваційної діяльності підприємств регіону. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2011. № 1. С. 368–376. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znprudps_2011_1_35 (0,5 друк. арк.). (GoogleScholar)
8. Олієвська М. Г. Економічна безпека держави та регіону: проблеми і засоби досягнення. *Економічний простір*. 2011. №47. С. 78–85 (0,5 друк. арк.).

9. Олієвська М. Г. Формування та збереження людського капіталу: регіональні аспекти. *Економічний аналіз*. 2011. Вип. 8, ч. 1. С. 139–144 (0,5 друк. арк.).
10. Олієвська М. Г. Теоретичні засади управління фінансами регіону. *Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції*. НУВГП. 2011. С. 12–17 (0,5 друк. арк.).
11. Олієвська М. Г. Бюджетне фінансування розвитку людського капіталу. *Вісник НУВГП. Економічні науки : зб. наук. пр.* 2012. Вип. 3(59). С. 180–186. <http://ep3.nuwm.edu.ua/10793/1/Ve5923.pdf.zax.pdf> (0,5 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних науко метричних баз:

12. Олієвська М. Г. Формування та реалізація стратегічного потенціалу регіону. *Ефективна економіка*. 2011. №9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=712> (0,6 друк. арк.). (Index Copernicus, Google Scholar).
13. Олієвська М. Г. Оптимізація процесів легалізації соціально-трудових відносин в Україні. *Вісник Сумського державного університету*. Сер. : Економіка. 2011. №4. С. 12–17 (0,5 друк. арк.) (DOAJ (free), GoogleScholar).
14. Олієвська М. Г. Інвестиції в людський капітал з боку суб'єктів господарювання. *Наукові записки*. Сер. : Економіка : зб. наук. пр. 2012. Вип. 20. С. 155–158. (0,6 друк. арк.) (GoogleScholar).
15. Олієвська М. Г. Фінансування освіти і науки на регіональному рівні. *Вісник Одеського національного університету*. Сер. : Економіка. 2013. Т. 18, Вип.1. С. 145–152 (0,6 друк. арк.) (Base-Search.Net (Open Access), GoogleScholar).
16. Олієвська М. Г. Соціальні стандарти та фінансові нормативи бюджетної забезпеченості сім'ї та дітей. *Наукові праці НДФІ*. 2013. Вип. 1. С. 60–67 (0,7 друк. арк.) (GoogleScholar).
17. Олієвська М. Г. Джерела фінансування людського капіталу в Україні. *Економічний часопис-XXI*. 2014. №7-8(1). С. 69–72 (0,6 друк. арк.). (Scopus; Index Copernicus; EBSCOhost; Ulrich's Periodicals Directory; Central and Eastern European Online Library (C.E.E.O.L.); INFOBASE INDEX; РИНЦ; The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences (ERIH PLUS).
18. Олієвська М.Г. Комерціалізація вузівських інновацій як резерв зростання людського капіталу вітчизняних підприємств. *Стратегія економічного розвитку України : зб. наук. пр. ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»*. 2014. № 35. С. 50–56. (0,6 друк. арк.) (Ulrich'sWeb Global Serials Directory, Google Scholar).
19. Олієвська М.Г., Петруха С.В. Нові компетенції фахівців у сфері економіки та менеджменту: роль держави та завдання агробізнесу. *Економіка і підприємництво : зб. наук. пр. ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»*. 2017. №38. С. 31–42 (ULRICHS WEB, Research Bible, Google Scholar) (Особистий внесок: розроблено пропозиції щодо стимулювання бізнесу брати активну участь у формуванні нових компетенцій фахівців; 0,4 друк. арк.).

20. Олієвська М. Г., Кумков Д. Л., Петруха С. В. Основні детермінанти відтворення людського капіталу в контексті Глобальних Цілей Сталого Розвитку. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2017. №11(198). С. 127–136(GoogleScholar)(Особистий внесок: досліджено цілі сталого розвитку, які пов'язані з відтворенням людського капіталу; 0,3 друк. арк.).
21. Олієвська М. Г. (2018). Фінансування освіти в контексті відтворення людського капіталу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Міжнародні економічні відносини*. 2018. №17/2018. С. 16–20(Index Copernicus, Google Scholar) (0,6 друк. арк.).
22. Олієвська М. Г. Фінансування системи соціального захисту в контексті відтворення людського капіталу. *Інтелект XXI*. 2018. №1/2018. С. 225–229(Index Copernicus, Google Scholar)(0,6 друк. арк.).
23. Олієвська М. Г., Петруха С. В. Фінансування освітньо-наукової діяльності в країнах з низьким рівнем доходів на душу населення. *Бізнес Інформ*. 2018. №6. С. 103–110. (Ulrichsweb, Research Papers in Economics, РІНЦ, Index Copernicus, Directory of Open Access Journals, CiteFactor, Academic Journals Database, SIS) (Особистий внесок: досліджено взаємозв'язок між рівнем доходів на одну особу та фінансовим забезпеченням освітньо-наукової сфери, окреслено напрями підвищення ефективності фінансування освіти у країнах з низьким рівнем доходів на одну особу; 0,5 друк. арк.).
24. Олієвська М. Г. Розвиток процесів децентралізації в організації механізму фінансування освіти в Україні та в зарубіжних країнах. *Економічний аналіз: зб. наук. праць*. 2018. Том 28. № 1. С. 148–153(Index Copernicus, WorldCat, Windows Live Academic, ResearchBible, Open Academic Journals Index, CiteFactor, GoogleScholar) (0,6 друк. арк.).
25. Олієвська М. Г. Людський капітал у контексті досягнення Цілей сталого розвитку. *Фінанси України*. 2019. № 12. С. 32–43. <https://doi.org/10.33763/finukr2019.12.032>(Google Scholar, ResearchBible, Index Copernicus ICI World Journals) (0,9 друк. арк.).
26. Олієвська М. Г., Бондаренко Д. В. Сталий розвиток людського капіталу: міжнародні ініціативи та національні тренди. *Наукові праці НДФІ*. 2020. № 1. С. 76–87. <https://doi.org/10.33763/npndfi2020.01.076>(GoogleScholar, Research Bible, Index Copernicus ICI World Journals) (Особистий внесок: запропоновано комплекс заходів для урядів, компаній та носіїв людського капіталу щодо розвитку фінансування освітніх та медичних послуг; 0,5 друк. арк.).
27. Олієвська М. Г., Петруха С.В., Бондаренко Д.В. Передумови сталого розвитку людського капіталу: якісна освіта, доступна медицина та продовольча безпека. *Наукові праці НДФІ*. 2020. № 2. С. 91–109. <https://doi.org/10.33763/npndfi2020.02.091> (Google Scholar, Research Bible, Index Copernicus ICI World Journals)(Особистий внесок: запропоновано організаційні та фінансові мейнстрими забезпечення якісної освіти та доступної медицини; 0,9 друк. арк.).
28. Olievska M., Romanov A., Bondarenko D. The sustainable human capital development and financing of education in Europe and Ukraine (English). *Наукові праці НДФІ*. 2020. № 3. С. 63–78. <https://doi.org/10.33763/npndfi2020.03.063>

Google Scholar, Research Bible, Index Copernicus ICI WorldJournals)(Особистий внесок: здійснено порівняння фінансування розвитку людського капіталу в державах – членах ЄС та в Україні; 0,5 друк. арк.).

29. Олієвська М. Г., Петруха Н.М. Суттєві та допоміжні індикатори не фінансової звітності про розвиток людського капіталу. *Наукові праці НДФІ*. 2020. № 4. С. 144–159. <https://doi.org/10.33763/npdfi2020.04.144> (Google Scholar, Research Bible, Index Copernicus ICI World Journals)(Особистий внесок: досліджено можливості розвитку людського капіталу в постпандемічний період, обґрунтовано необхідність використання допоміжних показників у нефінансовій звітності; 0,9 друк. арк.).

Статті в іноземних наукових виданнях:

30. Олиевская М. Г. Региональные аспекты управления человеческим капиталом. *Ойкумена. Регионоведческие исследования* (Владивосток, Россия). 2011. №4. С.93–100. (0,75 друк. арк.).
31. Олиевская М. Г. Инвестиции в человеческий капитал. *Экономическое развитие стран Евросоюза и стран СНГ в условиях глобализации: сб. науч. тр.*(г. Берн, Швейцария). 2013. С. 99–101 (0,3 друк. арк.).
32. Олієвська М. Г. Принципи бюджетного забезпечення відтворення людського капіталу (Грузія). *The Caucasus economical and social analysis : Journal of southern Caucasus*). 2014. Р. 36–40. (Crossref (США) DOI prefix: 10.15357; OpenAcademicJournalsIndex; DirectoryofResearchJournalsIndexing; ELibrary.ru; ResearchGate; GoogleScholar; EBSCOhostElectronicJournalsService; ISSN: 2298 – 0946; E-ISSN: 1987-6114; UDC 3/К-144)(0,7 друк. арк.).
33. Олієвська М. Г. Порівняльний аналіз традицій та систем фінансування освіти студентів в Україні та інших країнах (The comparative analysis of traditions and systems of financing of education of students in Ukraine and other countries). *Intercultural Communication*(ISSN 2451-0998). 2018. Vol. 2(5). Р. 229–248. (0,2 друк. арк.).
34. Olievska M., Koval V. Formation of the innovation model of Ukrainian economical development on the basis of efficient use of human capital. *Sciences of Europe* (Praha, Czech Republic). 2019. Vol 3, No. 39. Р. 37–41 (Особистий внесок: досліджено реформування української освіти в Україні з урахуванням досвіду Польщі; 0,4 друк. арк.).
35. Olievska M., Romanov A. Investments in human capital development and wages: relationships and problems in lower-middle countries. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2021. Vol. 7 (2021), No. 1. January. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2021-7-1-77-83> (Index Copernicus; Directory of Open Access Journals (DOAJ); (ESCI) by Web of Science; Research Papers in Economics (RePEc); GoogleScholar; World Cat; Crossref; Publons; BASE; POL-index (PBN))(Особистий внесок: аналітично перевірено гіпотезу про наявність взаємозв'язку між рівнем заробітної плати та розвитком людського капіталу, зроблено висновки, що заробітна плата є результируючим показником витрат на розвиток людського капіталу; 1,2 друк. арк.).

Публікації за матеріалами конференцій:

36. Олієвська М. Г. Управління конкурентоспроможністю регіону в сучасних умовах. *Ключевые проблемы современной науки – 2011*. Болгария: Бял ГРАД-БГ (София, Република България), 2011. С. 71–75 (0,2 друк. арк.).
37. Олієвська М. Г. Засоби та механізми протидії тіньовій економіці. *Проблеми конструкції и развития форм самоорганизации человеческих общностей*. Лондон ;Київ. 2011. С. 131–134 (0,2 друк. арк.).
38. Олієвська М. Г. Напрями детінізації економіки України. *Сучасна наука в мережі Інтернет* : матеріали VII Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції, м. Київ, 22–24 лютого 2011 р. Ч. 2: Економіка. Київ, 2011. С. 4–6. (0,2 друк. арк.).
39. Олієвська М. Г. Соціальні проблеми і важелі конкурентоспроможності Рівненського регіону. *Економіка: сучасні проблеми та перспективи розвитку* : матеріали міжнар. наук.-практ. конференції. Одеса, 2011. С. 94–97 (0,2 друк. арк.).
40. Олієвська М. Г. Удосконалення фінансово-бюджетної системи регіону. *Гармонізація оподаткування в умовах глобалізації нх та інтеграційних процесів* : зб. тез міжнар. наук.-практ. конференція до 90-річчя навчального закладу НУДПСУ : в 2 ч. Ірпінь, 2011. С. 219–221 (0,2 друк. арк.).
41. Олієвська М. Г. Оцінка конкурентоспроможності регіонів України (на прикладі Рівненського регіону). *Україна конкурентоспроможна: інноваційні ідеї та рішення*: матеріали I Міжнар.конф. молодих вчених, аспірантів і студентів. Донецьк, 2011. С. 231–236 (0,2 друк. арк.).
42. Олієвська М. Г. Оптимізація природно-ресурсних чинників сталого розвитку регіонів. *Актуальні проблеми розвитку соціально-економічних систем*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих вчених. Донецьк. 2011. 143-144 с. (0,2 друк. арк.).
43. Олієвська М. Г. Засоби оптимізації державного управління соціальною сферою регіонів. *Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України* : матеріали VIII регіон. наук.-практ. конф. Дніпропетровськ, 2011. С. 115–117. (0,2 друк. арк.).
44. Олієвська М. Г. Оцінка стратегічного потенціалу регіонів України (на прикладі Рівненського регіону). *20 років незалежності України: здобутки, втрати і стратегії майбутнього* : матеріали науково-практичної конференції. Київ. 2011. (0,1 друк. арк.).
45. Олієвська М. Г. Соціальна відповідальність бізнесу в Україні. *Фінансові та соціально політичні проекти модернізації суспільства в умовах відновлення економічного зростання* : матеріали V Міжнар.наук.-практ. конф. Ірпінь ; Люблін, 2011. С. 100–102 (0,2 друк. арк.).
46. Олієвська М. Г. Оптимізація бюджетних видатків на відтворення людського капіталу. *Гармонізація оподаткування в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Ірпінь, 2012. (0,2 друк. арк.).
47. Олієвська М. Г. Управління грошовими потоками у процесі фінансування охорони здоров'я. *Розвиток фінансового менеджменту та реформування*

- фінансової системи в умовах хаотично структурованої економіки* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпропетровськ, 2012. С. 13–15 (0,2 друк. арк.).
48. Олієвська М. Г. Фінансове забезпечення розвитку освіти і науки в контексті глобалізаційних викликів. *Проблеми розвитку соціально-економічних систем в контексті глобалізаційних викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Хмельницький, 2012. С. 219–222 (0,2 друк. арк.).
  49. Олієвська М. Г. Місце людського капіталу в постіндустріальній економіці. *Проблеми і механізми відтворення ресурсного потенціалу України в контексті євроінтеграції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Рівне, 2012 (0,2 друк. арк.).
  50. Олієвська М.Г. Інноваційні механізми фінансового забезпечення відтворення людського капіталу. *Економіка підприємства: теорія і практика* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : КНЕУ, 2014. С. 147–148 (0,1 друк. арк.).
  51. Олієвська М.Г. Взаємозв'язок моделей фінансових відносин та фінансування відтворення людського капіталу. *Соціально-економічні проблеми функціонування фінансових систем в умовах інтеграційних процесів* : матеріали VII симпозіуму . Харків : ХІФ УДУФМТ, 2014. 579 с. (0,3 друк. арк.).
  52. Олієвська М.Г. Фінансове забезпечення освіти в умовах децентралізації фінансових ресурсів. *Проблеми та перспективи розвитку вищої школи та економіки в XXI ст.* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., ПВНЗ «МЕГУ імені академіка С. Дем'янчука». Рівне, 2015 (0,2 друк. арк.).
  53. Олієвська М.Г. Зарубіжний досвід фінансування відтворення людського капіталу в умовах децентралізації фінансових ресурсів. *Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: виклики постіндустріальної економіки* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2017. С. 326–329. (0,1 друк. арк.).
  54. Олієвська М.Г. Відтворення людського капіталу в контексті пріоритетів розвитку сучасних економічних систем. *Сучасні економічні системи: стан та перспективи* : тези доп. VIII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 16–17 травня 2017 р., м. Хмельницький, 2017. [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2017.2\(50\).273-279](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2017.2(50).273-279)(0,2 друк. арк.).
  55. Олієвська М.Г., Кумков Д.Л. Фінансування відтворення людського капіталу в контексті реформування системи управління державними фінансами. *Соціально-економічний розвиток системи фінансів і управління в інноваційному середовищі: проблеми, ефективність перспективи* : матеріали симпозіуму. Харків, 2017 (0,2 друк. арк.).
  56. Олієвська М.Г. Фінансування відтворення людського капіталу в умовах бюджетної децентралізації. *Проблеми та перспективи розвитку вищої школи та економіки в XXI столітті* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Рівне, 2017 (0,2 друк. арк.).
  57. Олієвська М.Г., Кумков Д. Л. Місцеві бюджети як ефективний інструмент фінансування відтворення людського капіталу. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами* : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Луцьк, 2017. (0,1 друк. арк.).

58. Олієвська М.Г. Розвиток процесів децентралізації в Рівненській області. *Стратегія і практика інноваційного розвитку фінансового сектору в Україні* : матеріали Міжнар. наук.-практ.конф. Ірпінь, 2018 (0,2 друк. арк.).
59. Олиевская М. Г. Децентрализация в образовании как условие развития молодежного предпринимательства. *Молодежное предпринимательство в странах восточного партнерства: опыт формирования и перспективы развития* : материалы Междунар.науч.-практ.конф. Батуми(Грузия), 2018 (0,2 друк. арк.).
60. Олієвська М.Г. Фінансування відтворення людського капіталу на основі середньострокового бюджетного планування. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами* : матеріали III міжнар.наук.-практ. інтернет-конф. Луцьк, 2018 (0,1 друк. арк.).
61. Олієвська М. Г. Мейнстрими публічно-приватного партнерства в сфері освіти. *Інновації в фінансовій системі України: виклики сьогодення* : зб.наук. матеріалів Міжнар.наук.-практ.конф. Київ, 25 березня 2020 р. Київ: КНЕУ, 2020. С. 107–109(електронне видання) (0,1 друк. арк.).
62. Олієвська М. Г. Управління людським капіталом під час глобальної пандемії. *Сучасні тренди в економіці та управлінні персоналом* : матеріали круглого столу, м. Луцьк, 15 трав. 2020 р., Луцький НТУ. Луцьк, 2020. С. 46–49 (0,1 друк. арк.).
63. Olievska M., Petrukha S. Financing education, health care, and nutrition for sustainable development of human capital. *Internationalconferenceoneconomics, accountingandfinance*. Jule2–4, 2020 Prague, CzechRepublic.Prague, 2020 (0,1 друк. арк.).
64. Олієвська М. Розвиток людського капіталу через фінансування військової освіти як один з пріоритетів національних інтересів та забезпечення національної безпеки України. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: Тези доп. XVI Міжнар. наук.-практ.конф. : у 2 т. Т. 2 / за заг. ред.І.Толока. Київ : ВІКНУ, 2020. С. 29–31 (0,1 друк. арк.).
65. Олієвська М.Г., Романов А.Д. Моделювання взаємозв'язку видатків на освіту та результатів навчання. *Публічне управління та адміністрування в умовах розширення децентралізації та місцевого самоврядування* : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 9 грудня 2020 р. Дніпро : НТУ «Дніпровська політехніка», 2020. С. 45–47 (0,1 друк. арк.).
66. Олієвська М.Г. Актуальні питання розвитку не фінансової звітності. *Облік, аналіз, аудит та оподаткування: сучасна парадигма в умовах сталого розвитку* : зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 20-й річниці створення кафедри аудиту; 10 грудня 2020 р. Київ : КНЕУ, 2020. 587 с. (0,2 друк. арк.).

Інші:

67. Олієвська М. Г. Актуальні питання стимулювання самовіддачі найманих працівників. *Волинські наукові студії: наук. вісник РІ ВМУРол «Україна»*. 2011. №1 (0,5 друк. арк.).

68. Olijewska M., Koval L. Rynekpracy. *WybranezagadnieniegospodarkiPolski i Ukrainy* /Red.: J.Babiak, W. I. Borejko, A.Kisiolek. SrodaWielkopolska;Rowne 2018. S. 323–346 (0,7 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Олієвська М. Г. Фінансове забезпечення відтворення людського капіталу на регіональному рівні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Державна навчально-наукова установа «Академія фінансового управління», Київ, 2021.

У дисертації досліджено теоретико-методологічні засади фінансового забезпечення відтворення людського капіталу на основі узагальнення різних підходів до його фінансування на регіональному рівні з метою визначення впливу фінансування освіти і охорони здоров'я на розвиток людського капіталу за умови залучення, розподілу та використання фінансових ресурсів усіх суб'єктів. Досліджено закономірності фінансового забезпечення освіти і охорони здоров'я у зарубіжних країнах. Проаналізовано фінансування відтворення людського капіталу за рахунок державного та недержавного секторів в Україні, виявлено здобутки і нові виклики його фінансування на різних рівнях. Розроблено пропозиції щодо удосконалення фінансового забезпечення відтворення людського капіталу в Україні з урахуванням світових закономірностей та особливостей соціально-економічного розвитку регіонів. Зокрема, уперше обґрунтовано поняття «інвестиційна привабливість носія людського капіталу»; запропоновано групування регіонів за певними критеріями (рівень фінансового потенціалу, рівень людського капіталу); визначено концептуальні засади Стратегії розвитку людського капіталу; запропоновано створити Регіональні фонди розвитку людського капіталу та інституційні структури, що здійснюють координацію фінансового забезпечення розвитку людського капіталу на регіональному рівні.

Ключові слова: фінансове забезпечення, методи фінансування, фінансові інструменти, людський капітал, стійкий розвиток людського капіталу, інвестиції в розвиток людського капіталу, освіта та навчання, витрати на освіту, витрати на охорону здоров'я, фінансові ресурси державного сектору, фінансові ресурси недержавного сектору, індекс орієнтованості на відтворення людського капіталу.

АННОТАЦИЯ

Олиевская М. Г. Финансовое обеспечение воспроизводства человеческого капитала на региональном уровне. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.08 – деньги, финансы и кредит. – Государственное учебно-научное учреждение «Академия финансового управления», Киев, 2021.

В диссертации исследованы теоретико-методологические основы финансового обеспечения воспроизводства человеческого капитала на основе обобщения различных подходов к его финансированию на региональном уровне с целью определения влияния финансирования образования и здравоохранения на развитие человеческого капитала при условии привлечения, распределения и использования финансовых ресурсов всех субъектов. Установлены закономерности финансового

обеспечения образования и здравоохранения в зарубежных странах. Проанализировано финансирование воспроизводства человеческого капитала за счет государственного и негосударственного секторов в Украине, выявлены достижения и новые вызовы его финансирования на разных уровнях. Разработаны и обоснованы предложения по совершенствованию финансирования развития человеческого капитала в Украине с учетом мировых закономерностей и особенностей социально-экономического развития регионов. В частности, впервые обоснованы понятия «устойчивое развитие человеческого капитала» и «инвестиционная привлекательность носителя человеческого капитала»; предложена группировка регионов в зависимости определенных критериев (уровень финансового потенциала и уровень развития человеческого капитала); определены концептуальные основы Стратегии развития человеческого капитала; предложено создать Региональные фонды развития человеческого капитала и дополнительные институциональные структуры, осуществляющие координацию финансового обеспечения развития человеческого капитала на региональном уровне.

Ключевые слова: финансовое обеспечение, методы финансирования, финансовые инструменты, человеческий капитал, устойчивое развитие человеческого капитала, инвестиции в развитие человеческого капитала, образование и обучение, расходы на образование, расходы на здравоохранение, финансовые ресурсы государственного сектора, финансовые ресурсы негосударственного сектора, индекс ориентированности на воспроизводство человеческого капитала.

ANNOTATION

Olievska M. Financial support of reproduction of human capital at the regional level. – Manuscript.

The thesis on competition of a scientific degree of the doctor of economic sciences on a specialty 08.00.08 – Money, finances and the credit. – State Educational-Scientific Establishment the «Academy of Financial Management», Kyiv, 2021.

The dissertation provides a theoretical generalization and a new solution to a strategically significant scientific problem – development of theoretical and methodological foundations, scientific and methodical approaches and practical recommendations to improve effectiveness of financial support of the reproduction of human capital at the regional level.

Theoretical foundations of development of human capital, essential characteristics, assets, functions and influence on development of regions are revealed. It is proved that the human capital affects the achievement of global and national SDG, but on the other hand, sustainable human capital development depends on financial support of education, training, and healthcare system.

The categorical apparatus of financial support of reproduction of human capital is characterized. The definition of “human capital”, “reproduction of human capital”, “financial support of reproduction of human capital”, “expanded reproduction of human capital”, “sustainable development of human capital”, “investment attractiveness of the bearer of human capital” in terms of the finance have been improved.

Methodological principles of the study of financial support of the reproduction of human capital at the all levels are substantiated. The research contains assessment of

financial support of reproduction of human capital of Ukraine on the basis of proposed methodological approach, which application enabled distribution of regions of Ukraine by such indicators as financial potential and level of human capital development. Obtained results allowed formulating practical recommendations for increasing effectiveness of formation and implementation of the financial support of reproduction of human capital at the regional level. Particular attention was paid to the analysis of financial support of reproduction of human capital by different funding organizations, determining the role of the government, households, and business in the human capital financing. The indexes for diagnosis of financial support of reproduction of human capital at all levels (such as EOI, HOI, HCOI, Ce), which allows exploring of processes of mobilization, distribution and use of financial resources of the public and the private sector on education, training, and healthcare system was offers.

The foreign experience of the expenditure on education, and expenditure on health was researched in detail way. It was detected: the high-income countries can better finance the development of human capital; they are the leaders of the Human Capital Index, more human capital in high-income countries is associated with higher earnings for people, and higher income for countries. On the basis of the study of government and non-government expenditure on education and health, it has been concluded that investments in human capital are the effective tool to increase of the wages of full-time employees. The relationships between investments in human capital development and wages in the lower-middle-income countries are analytically proved.

The scientific and methodological principles of financial support of human capital at the regional level in modern and new conditions are substantiated, taking into account foreign experience in the sphere of budget policy, crediting, and investment policy, attraction of alternative sources of financing of education, training, and healthcare system. The conceptual bases of the Strategy of human capital development are determined. It is proposed to create Regional Funds for Human Capital Development and institutional structures which coordinate the financial support of human capital development at the regional level. The measures of development of financial support of reproduction of human capital at the regional level (which include better use of funds, increasing the revenue base of local budgets; ensuring the effective implementation of budget expenditures and increasing the cost of education, training, and healthcare; improvement of intergovernmental transfers; tax allowances for business, education voucher programmers' targeted at specific groups, and individual learning accounts, grants or financial aid from government to households through which households can accumulate both time and financial resources, improving access to lifelong learning; enhancing stakeholders' involvement and social dialogue and other) are grounded.

Key words: financial support, financing methods, financial instruments, human capital, sustainable human capital development, investments in human capital development, education and training, expenditure on education, expenditure on health, financial resources of the public sector, financial resources of the private sector, the human capital orientation index.